БУХЫ ОРОНУУДАЙ ПРОЛЕТАРИНАР, НЭГЭДЭГТЫ!

44-дэхи жэлээ гарана.

БУРЯАД ҮНЭН

КПСС-эй Буряадай обкомой, Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй, Министрнүүдэй Соведэй орган

№ 285 (11271) | 1966 оной декабриин 3, суббото | Сэн 2 мүнгэн

СССР-эй МИНИСТРНҮҮДЭЙ СОВЕДЭЙ ТҮРҮҮЛЭГШЭ А. Н. КОСЫГИН ПАРИЖ ЕРЭБЭ

ПАРИЖ, декабриин 1, (ТАСС). СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ А. Н. Косыгин албанай хэрэгээр 9 үдэрэй турша соо аяншалхын тулада мүнөөдэр Париж ерээ. СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшын орлогшо В. А. Кириллин, СССР-эй Гадаадын хэрэгүүдэй министр А. А. Громыко, Узбегэй ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ Р. К. Курбанов, Латвиин ССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ В. П. Рубен, СССР-эй Гражданска авиациин министр Е. Ф. Логинов А. Н. Косыгинтай хамта эндэ ерэлсээ.

Франциин Республикын президент, генерал де Голль, премьер-министр Жорж Помпиду, Гадаадын хэрэгүүдэй министр Морис Кув де Мюрвиль, Зэбсэгтэ хүсэнүүдэй министр Пьер Месмер болон бусад тусхай тушаалта хүнүүд Орли аэродром дээрэ Советскэ правительствын толгойлогшые, тэрээнтэй суг ябалсаһан хүнүүдые угтаа.

СССР-һээ Францида байдаг элшэн сайд В. А. Зорин толгойлогшотой Советскэ посольствын хүдэлмэрилэгшэд угтагшадай дунда байлсаа.

Совет болон француз гүрэнэй тугуудаар шэмэглэгдэһэн аэродром дээрэ хүндэлэлэй харуул табигданхай байгаа. Советскэ Союзай болон Франциин гимнүүдэй аялган зэдэлээ.

Президент де Голль, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй Түрүүлэгшэ А. Н. Косыгин аэродром дээрэ үгэ хэлээ.

Ехэ буунуудаар 101 дахин буудалгаар салют үгтөө. А. Н. Косыгин Ш. де Голльтой хамта автомобильда һуугаад, Парижай Кэ ДъОрсэ гэжэ ордондо ошоо. Франциин ниислэлдэ байха үедөө Советскэ правительствые толгойлогшо энэ ордон соо байрлаха юм.

АХА ДҮҮГЭЙ ХАНИ БАРИСААНАЙ МИТИНГ

БУДАПЕШТ, декабриин 1. ТАСС-ай тусхай корреспондентнүүд М. Попов, А. Семенов иигэжэ мэдүүлнэ:

Будапештын хэлхеэ холбооной техникын Белояннисай нэрэмжэтэ заводой коллектив Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис партиин IX съездэ хабаадалсаһан КПСС-эй делегациин гэшүүдтэй мүнөө хани халуунаар уулзаа.

Заводой управленидэ хани халуун хөөрэлдөөн болоо.

Хөөрэлдөөнэй һүүлээр заводой ажалшангуудай нэгэн соо митинг болоо.

ВСРП-гэй Будапештдэхи 11-дэхи районой комитедэй нэгэдэхи секретарь Дьюла Канцлер митинг нээхэдээ, тобшо үгэ хэлээ. Тэрэ ВСРП-гэй ЦК-гай секретарь Политбюрогой гэшүүн **Золтан Комочиндо** үгэ үгөө.

—Советскэ партийна делегациин, нүхэр Леонид Брежневэй манай съездын хүдэлмэридэ хабаадалга, Советскэ делегацине хүндэтэй халуунаар угталгамнай партинууд, правительстванууд болон арадуудые таһаршагүйгөөр нэгэдхэдэг бата бэхи, гүн гүнзэгы хани барисаа, аха дүүгэй холбоое харуулна гэжэ Золтан Комочин хэлээ.

Социализм болон коммунизм байгуулха, мүн уласхоорондын байдалай болон уласхоорондын хүдэлмэришэнэй хүдэлөөнэй бүхы шухалын шухала асуудалнуудаар Советскэ Союзай Коммунис парти болон Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис парти хүсэд нэгэн адли үзэл бодолтой, политическэ нэгэдэлтэй.

Советскэ Союзда хандалгаяа тодорхойлхо гээшэ манай Эхэ ороной хэтэн бүхэнэй үмэнэ табигдадаг үзэл сурталай болон политическэ шухала эрилтэ болоно гэжэ венгер коммунистнууд тоолодог. Советскэ Союзай оршожо байһан баримта тэрэнэй таби шахуу жэлэй хүгжэлтэ хадаа дэлхэй дээрэ социализмын хүгжэлтые эгээн лэ ехэ шадамтай болгоно гэжэ юунһээшье үлүүгээр харуулна. Советскэ Союз, тэрэнэй Коммунис парти болон сагһаа хойшо ангиин дайсанай замдахи бата бэхи һаад хаалта, социализмын түлөө, национальна бэеэ даанхай байдалай түлөө тэмсэлэй хүсэтэ хэрэм болонхой. Тиимэһээ Советскэ Союзтай хани барисаа байгуулгын үнэ сэнгые, тэрэнэй удха шанарые балартуулжа шадаха тиимэ хүсэн байхагүй гэжэ бидэнэр хүсэдөөр этигэнэбди.

Дүрбэн жэлэй урда тээхидэ орходоо, аха дүү партинууд улам бүри нэгэдэлтэй байхые һураггүй ехээр эрмэлзэдэг болоо. Зүгөөр иимэ ойртолсолгын боложошье байгаа һаа, олон тааруугүй ушарнууд гарадаг, саашадаашье гаража болохо гээшэ ха. Гэбэшье империализмда эсэргүүсэн, вьетнам арадые хамгаалха ябуулга хэхэ талаар аха дүү партинуудай нэгэн һаналтай байһан баримта арсашагүй. Имагтал Хитадай болон Албаниин партинууд иимэ ябуулга хэхые хүсэнэгүй. Тэдэнэр маанадтай нэгэдэлтэй байхые, вьетнам арадай тэмсэлые дэмжэхыешье хүсэдэггүй. Бүхы дэлхэй дээрэ нэгэдэлтэй байха эрмэлзэлгын улам ехээр гараха тудам хитад хүтэлбэрилэгшэдэй хэтэрмэ зүүн тала баримталһан, совет орондо эсэргүү һанал бодол, эб эмхи алдахуулха ажал ябуулга бүри тодоор элишэлэгдэһэн, буруушаагдаһан байна. Тиигэбэшье хитад хүтэлбэрилэгшэд хэдэн жэлэй турша соо өөһэдынгөө бэелүүлдэг эб эмхи алдахуулха политикые партийна шиидхэбэринүүдээр, гүрэнэй шатаар бэелүүлэгдэдэг политикаар батадхаһан байна. Эб эмхи алдахуулха политика, Совет орондо харша үзэл бодол баримталдаг тухайгаа Хитадай парти болон гүрэнэй хүтэлбэрилэгшэд улам бүри сэхээр мэдүүлдэг болонхой. Хитад хүтэлбэрилэгшэд бусад партинуудые баһамжалһан идхалгануудаа улам шангадхана, энэнь ехэ яһатанай дээрэлхэлгэ гаргалгаһаа шалтагаалдаг юм.

Эдэ баримтанууд дээрэһээ хаража үзэхэдэ, хитад хүтэлбэрилэгшэдэй политика болон ябуулганууд үнэндөө империалистнуудта туһална, харин социализмын, национальна бэеэ даанхай байдалай, эб найрамдалай тала баригшадта ехэ түбэг татана гэжэ эли болоно.

«Агууехэ пролетарска соёлой хубисхал» гэдэгые эмхидхэхэ талаар Хитадай Коммунис партиин хүтэлбэрилэгшэд һүүлшын һаранuудта шэнэ политическэ кампани эхилээ. Эдэ ушарнууд хадаа Хитадай Коммунис парти болон Хитадай Арадай Республикада бэрхэшээлнүүдэй тохёолдожо байһые харуулна. Зүүнэй үзэл баримталдаг хүтэлбэрилхы бүлэгүүдэй хоорондо тэмсэлэй боложо байһые эдэ ушарнууд харуулна.

Мүнөө Хитадта боложо байһан ушарнуудһаа хаража үзэхэдэ, «Агууехэ пролетарска соёлой хубисхал» гэдэгтэ элдэб хүсэнүүд хамаадана. Засагые гартаа барижа байһан ганса нэгэн хүндэ һүгэдэн шүтэлгые үзэгдөөгүйгөөр хүгжөөһэн, хүтэлбэрилэгшэд хадаа олонхидоо дунда һургуулинуудай 14—18 наһатай үхибүүдые хэрэглэнэ. Өөһэдтэнь эсэргүүсэгшэдтэ, зүүнэй хэтэрмэ, Совет орондо эсэргүү, эб эмхи алдахуулха политикадань эсэргүүсэгшэдтэ зүрюу тэмсэл хэхын тулада тэдэнэр «Улаан харуулшад» гэдэгтэ тэдэнэр эмхидхэгдэһэн байха юм. Эдэ ушарнуудһаа ямар тобшолол хэжэ болохоб гэхэдэ, зүүнэй хэтэрмэ үзэл баримталалга, Совет орондо эсэргүү эб эмхи алдахуулха хараа шугам баримталха буруу замда Хитадай Коммунис партиие оруулаа гэжэ мэдэрдэг хүнүүд Хитадай партиин кадрнуудай дунда бии. Эдэ хүнүүд коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудай тодорхойлон хараалһан генеральна хараа шугамда тэхэрин орохые хүсэнэ.

Можо бололгодо эсэргүүсэн, нэгэдэлэй түлөө, ехэ яһатанай национализмда эсэргүүсэн, пролетарска интернационализмын түлөө, Советскэ Союзтай, бусад социалис оронуудтай аха дүүгэй холбоо барисаатай байхын түлөө тэмсэдэг хитад нүхэдэй зүб бодол баримталдаг байһаниинь саашадаа яаба хээбэшье тодорхо гэжэ бидэнэр этигэнэбди.

Уласхоорондын коммунис хүдэлөөнэй нэгэдэлые һэргээхын түлөө Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис парти диилэнхи олонхи коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудтай хамта шууд сэхээр тэмсэдэг байгаа, тэмсэнэшье гээд З. Комочин хэлээ.

Коммунис болон хүдэлмэришэнэй партинуудай үргэн зүблөө зарлахаар эрхэ байдал бии болоо гээд тэрэ үргэлжэлүүлэн хэлээ. Нэгэдэлые болон нягта жагсаалые улам үргэдхэн бэхижүүлхын тулада тиимэ үргэн зүблөө зарлаха шухала гэһэн һанамжые Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис парти баримтална гээд тэрэ үргэлжэлүүлэн хэлээ. Бидэнэр хэн нэгэниие зэмэлхын тулада бэшэ, харин империализмда эсэргүү тэмсэлдэ бүхы революционно партинууд болон түрүү хүсэнүүдтэй нэгэдхын тулада зүблөө хэхые бидэнэр хүсэнэбди. Энэ хадаа Хитадай Коммунис парти болон Албаниин Ажалай партида хамаадана. Хэрбээ эдэ партинуудай хүтэлбэрилэгшэдэй зүблөөндэ хабаадалсахаһаа мүнөө үедэ эсэслэн арсаа һаань, уласхоорондын хүдэлмэришэнэй хүдэлөөн байра дээрэ зогсожо шадахагүй, үргэн зүблөө зарлаха тухай асуудал шиидхэхэ үе сагай дүүрэхые бидэнэр хүлеэжэ шадахагүйбди.

ВСРП-гэй IX съездын хүдэлмэридэ хабаадаһанайнь түлөө нүхэр Л. И. Брежневтэ, советскэ партийна делегацида Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис партиин Центральна Комитедэй, 580 мянган тоото венгер коммунистнуудай, бүхы ажалшан арадай зүгһөө Золтан Комочин үгынгөө түгэсхэлдэ баясхалан хүргөө. Бүхы совет ажалшадта венгер коммунистнуудай, Венгриин ажалшан арадай зүгһөө һайниие хүсэхыень, аха дүүгэй халуун амаршалга хүргэхыень делегациин гэшүүдые тэрэ гуйгаа.

Удаань **Л. И. Брежнев** микрофоной дэргэдэ ерэнэ.

Заводой хүдэлмэришэдтэ, Венгриин бүхы ажалшадта Л. И. Брежнев олон миллион тоото совет хүдэлмэришэдэй, совет коммунистнуудай, бүхы совет арадай зүгһөө аха дүүгэй халуун амаршалга хүргөө.

Манай оронууд ханинар, соратнигууд юм гээд тэрэ хэлээ. Маанадай хоорондо үрэ ехэтэй, үнэхөөрөөл аха дүүгэй харилсаан тогтонхой. Венгриин арадтай, бусад социалис оронуудай арадуудтай хани барисаан эгээн лэ үнэтэ түйлалтамнай гэжэ совет хүнүүд тоолодог. Бидэнэр энэ хани барисаае нюдэнэйнгөө сэсэгы мэтээр хамгаалдаг, тэрэниие бэхижүүлэн хүгжөөхын тулада хүсэ шадалаа гамнадаггүй байнабди.

Нүхэр Янош Кадар түрүүтэй Центральна Комитедэй хүтэлбэриин хараалаад, бэелүүлжэ байдаг политическэ хараа шэглэлэй бүхы партиин зүгһөө ямар ехээр дэмжэгдэдэг байһыень съездын бүхы хүдэлмэри үнэмшэсэтэйгөөр харуулаа гээд Л. И. Брежнев саашань хэлээ. Өөрынгөө партиие тойроод нягтаар жагсаһан венгер арад үйлэдбэриингөө бүхы һалбаринуудта шэнэ илалтануудые түйлэхэ, Эхэ ороноо бүри гоё һайхан болгохо гэжэ бидэнэр этигэнэбди.

Манай партинуудай, манай оронуудай хүдэлмэришэд болон таряашадай хүсэл эрмэлзэлгэ коммунизм тээшэ зорюулагданхай гээд Л. И. Брежнев үргэлжэлүүлэн хэлээ. Арадуудые нэгэдүүлдэг манай ниитын агууехэ зорилго манай коммунис эрмэлзэлгэһээ бата бэхи шэжэм дэлхэй дээрэ байхагүй.

Коммунизмые саашадань байгуулха талаар хараалагдаад, бодотоор бэелүүлэгдэжэ байһан хэмжээ ябуулганууд тухай Л. И. Брежнев саашань тогтожо хэлээ.

Промышленна болон хүдөө ажахын үйлэдбэриин ургахада манай национальна олзо доход нилээд ехээр нэмэхэ гээд тэрэ хэлээ. Табан жэлэй турша соо национальна доход 38—41 процентээр нэмэхэ. Энээндэ үндэһэлэн, совет арадай байдал улам һайжаруулха, болбосоролыень дээшэлүүлхэ талаар хэдэ хэдэн горитой хэмжээнүүдые бидэнэр абажа шадаха байнабди. Тусхайлбал, энэ табан жэлдэ ажалшадай, хамагай түрүүндэ бага хүлһэ абагшадай салин хүлһэ дээшэлүүлхэ, хүдэлмэришэд болон колхозникуудай пенсионно хангалгые һайжаруулха гэжэ хараалагданхай. Бэлэн болоһоной жэшээгээр табан хүдэлмэриин үдэртэй неделидэ предприятинууд болон эмхи зургаануудые табан жэлэй турша соо удаа дараалуулан оруулха гэжэ бидэнэр түсэблэнэбди.

Совет засагай 50 жэлэй ойн гүйсэхэеэ байхада манай хүнүүд ерээдүйдөө этигэл түгэсөөр хандана гээд КПСС-эй ЦК-гай Генеральна секретарь хэлээ. Маанадай үмэнэ ехэ зорилгонууд табигдана, оролдосотой шангаар ажаллаха хэрэгтэй болоно. Ленинэй үзэл сурталаар зоригжоһон манай арад коммунизмын һаруул һайхан орьёл тээшэ найдамтайгаар дабшажа ябана. Энэ агууехэ замһаа маанадые хадууруулжа шадаха ямаршье хүсэн дэлхэй дээрэ байхагүй!

Социализмын аша туһые эрид шууд хамгаалха зуураа, манай коммунис партинууд, манай социалис гүрэнүүд уласхоорондын оршондо ленинскэ амгалан ёһоной политика бэелүүлнэ гээд Л. И. Брежнев үргэлжэлүүлэн хэлээ. Зүгөөр дэлхэй дээрэхи оршон байдал урда мэтэ һанаа зоборитой, шахардуу шанга байһан зангаараа. Империализмын ээрхэг түримхэй хүсэнүүд миин байжа шаданагүй. Баатарлиг вьетнам арадта эсэргүүгээр Холбоото Штадуудай империализмын хэжэ байһан ээрхэг түримхэй, дээрмэдэлгын дайн хүн түрэлтэнэй уур сухал хүргэхэ ёһоороол хүргэнэ.

Империализмын болон хархис хүсэнүүдэй һанаашалганууд һэримжэ ехэтэй, зэбсэг түгэлдэр байхыемнай маанадые баадхана. Социалис гүрэнүүдэй дабагдашагүй сэрэгэй хүсэн бологшо Варшавска договор социализмын түүхэтэ түйлалтануудые хамгаална. Бүхы совет хүнүүдэй зүгһөө дэмжэгдэн һайшаагдадаг манай Коммунис парти, Советскэ правительство хадаа совет арадай аюулгүй байдалые болон амгалан ажалые, манай ханинарай болон союзнигуудай аюулгүй байдалые хангахын тулада хүсэлэл оролдолгоёо гамнадаггүй. Нүхэдүүд, империалис үһэрюу этэгээдүүдэй ямаршье галзуу толгойнуудые номгоруулжа шадахаар найдамтай зэбсэг хэрэгсэлнүүд Советскэ Союзда бии гэжэ таанадые найдуулжа шадаха байнаб.

Империалис ээрхэг түримхэй ябуулгада эсэргүүсэхын тулада социализмын болон дэбжэлтын бүхы хүсэнүүдэй нэгэдэмэл фронт байгуулха зорилгоор интернационализмын гол ёһонуудта үнэн сэхэ байдаг аха дүү Коммунис партинуудай мүнөө ехэ хүдэлмэри хэжэ байһые Л. И. Брежнев тэмдэглэлээ.

Коммунистнууд болон бүхы түрүү хүсэнүүдэй нэгэдэлэй, нягта жагсаалай түлөө Венгриин хүдэлмэришэнэй социалис партиин хэдэг тэмсэлые бидэнэр сэгнэнэбди гээд тэрэ хэлээ.

Совет болон венгер арадуудай гүнзэгы ехэ хани барисаан марксизм-ленинизмын, социалис интернационализмын үзэл сурталаар зоригжуулагдадаг гээд Л. И. Брежнев үгынгөө түгэсхэлдэ хэлээ. Хоёр ороной, дэлхэйн бүхы социалис оронуудай аша туһада зорюулан, энэ хани барисаае саашадань бэхижүүлэн хүгжөөхөөр совет хүнүүд хүсэд шиидэнги байна.

Хүндэтэйгөөр, аха дүүгэй мэдэрэлтэйгээр КПСС-эй делегациие угтаһанайнь түлөө заводой хүдэлмэришэд болон алба хаагшадта Л. И. Брежнев баясхалан хүргөө, ажалдаа шэнэ амжалтануудые түйлахыень, золтой хубитайгаар ажаһуухыень заводой хүдэлмэришэдтэ хүсөө.

З. Комочиной болон Л. И. Брежневэй үгэ хэлэжэ байхада нэгэтэ бэшэ альга ташалган болоо.

Һарые тойрон дабшадаг совет хэмэл одоной моделиие, Сормовско судна бүтээлгын заводой хүдэлмэришэдэй бүтээһэн шэнэ катерай моделиие дурасхаалта бэлэг болгон Белояннисай заводой коллективтэ Л. И. Брежнев делегациин зүгһөө барюулаа.

Митингын түгэсхэлдэ партийна гимн «Интернационал» дуулагдаа.

Митингын һүүлээр совет делегациин гэшүүд заводой цехүүдэй нагые хараа, эндэ үйлэдбэритэйнь танилсаа, хүдэлмэришэдтэйнь хөөрэлдөө.

СЭРЭГШЭ-ХОТО, АЖАЛША-ХОТО

Новороссийскын туг дээрэ Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай орден яларба

НОВОРОССИЙСК, декабриин 1. ТАСС-ай тусхай корр. И. Козловһоо). Эхэ оронойнгоо үмэнэ габьяатай байһанайнь түлөө, Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай үедэ немец-фашис булимтарагшадһаа Новороссийскые хамгаалагшадай гаргаһан бата тэсэбэри, ээлхэг зориг, баатар габьяагайнь түлөө һаяхан Новороссийск хотые СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын дайнай 1-дэхи шатын орденоор шагнаа.

КПСС-эй Центральна Комитедэй Политбюро хүндэтэ президиумдэ нэрьемэ альга ташалгаар угтагдан һунгагдаа.

Новороссийск хотодо орден барюулхадаа КПСС-эй ЦК-гай Политбюрогой гэшүүн, КПСС-эй ЦК-гай секретарь **А. П. Кириленко** иигэжэ хэлээ:

—Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын Дайнай Нэгэдэхи шатын ордендо — энэ шагнал хайрада хүртэһэнтэнь дашарамдуулан, Новороссийск хотын ажалшадые, дайнай ветерануудые, нютагай гарнизоной сэрэгшэдые партиин Центральна Комитедэй, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй, Советскэ правительствын үмэнэһөө халуунаар амаршалаад, Эхэ оронойнгоо ашада зорюулдаг, шэн зоригто ажалдаа шэнэ амжалтануудые түйлахыень хүсэбэ.

Правительственна дээдэ хайрада Новороссийскын хүртэһэн ушар Северо-Кавказай сэрэгшэдэй, Хара далайн моряггуудай Цемесскэ хүлгэе түрүүшээр хамгаалаад, удаань харата дайсаниие нуга дарадаа, гайхамшаг зориг гаргаһан, Эхэ орондоо хизаарлашагүй үнэн байһанаа харуулһан партизанууд болон хотын эрхэтэдэй баатар габьяае мэдэрһэн ябадал болоо.

Оронойнгоо үмэнэ бусад элитэ габьяатай байһыень энэ хайра гэршэлнэ гэжэ А. П. Кириленко тэмдэглэбэ. Бүхы революционно ажалнуудта, социализм байгуулгада эдэбхитэйгээр хабаададаг байгаа.

Социализм байгуулгада городой ажалшадай оруулһан хубита нэмэрынь угаа ехэ. Түрүүшын табан жэлнүүдэй үедэ Новороссийскын цементээр Магнитогорскын, Кузбассай промышленна гигантнууд, Днепрогэс, Сталинградай тракторна завод, Беломор-Балтиин каналай шлюзуүд, Москвагай метрополитенэй хүндынүүд ғагнагдадаг байгаа.

Артиллери болон танкнуудаар бэхижүүлэгдэһэн дайсанай зургаан дивизиие Новороссийск шадар зогсоохон байлдаанууд тухай А. П. Кириленко хэлэбэ. Городто добтолһон авиационно ехэ соединенинүүд ... байгаа.

Портово, промышленна ехэ город, Хара далайн флодой хоёрдохи бааза — Новороссийскые эзэлэн абаха ябадалые гитлеровскэ командовани имагта шухалада тоолодог байһан юм. 1941—1942 онуудта Новороссийск стратегическэ тон шухала газар байжа, Севастополь ба Одессые хамгаалан, баатарлигаар дайлалдагшадта туһалха сэрэгүүд, техникэ, нөөсэ хүсэн эндэһээ эльгээгдэдэг һэн.

Новороссийскые хамгаалһан сэрэгүүд дайсанай нилээд ехэ хүсые эндэ һаатуулжа, Хара далайн эрье эзэлхэ гэһэн немецүүдэй командованиин түсэб таһалдуулаа бэлэй. Хара далайн уһан сэрэгшэд, хуурай газарай сэрэгүүд, пограничнигууд дайсанай үсэд добтолгонуудые гэдэргэ сохин, 360 хоногой турша соо үхэсэ тулалдаһан юм. Новороссийскые хамгаалга — армиин, флодой ба хүн зоной эмхидэлтэй, todo һонороор харилсан байлдаһанай эрхим жэшээ болоно.

Суута «бага дэлхэйе» хамгаалагшад, түбхын түрүүндэ Советскэ Союзай Герой, майор Куниковой командалдаг морягууд-десантнигууд, дайсантай тулалдаһан байлдаануудай үедэ шэн зориг ба баатаршалгын гайхамшаг жэшээ харуулһан. Энэ плацдармые хамгаалга 7 һара хахадай турша соо үргэлжэлөө бэлэй.

«Бага дэлхэйе» хамгаалагшадта добтолхын тула дайсанай олон тоото ябаган сэрэгшэд, артиллери, танкнууд ба авиаци табигдаһан байгаа. Фронтын багахан зурууд участок дээрэ десантнигуудта эсэргүү дайсанай 5 дивизиин частьнууд табигдаа һэн. Фашис авиаци манай сэрэгшэдые үдэр бүри хэдэн часай турша соо таһалгаряагүй бомбододог байһан. Зарим үедэ дайсанай авиаци энэ багахан газар дээрэ үдэрэй 2 мянга хүрэтэр ниидэлгэ хэдэг байгаа.

1943 оной февральда «бага дэлхэй» дээрэ буулгагдаһан десантнигуудай ябуулга (энээндэ Хара далайн флодой, 18-дахи армиин гол хүсэнүүд хабаадаһан) Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнай эгээн ехэ тулалдаануудай нэгэн гэжэ тоологдохоороо тоологдоно. «Бага дэлхэйе» хамгаалагшад эгээн шанга тулалдаануудай үедэ бүхы һанал бодолоо Коммунис парти тээшэ хандуулдаг байгаа. Эдэнэй олонхинь тиихэдэ коммунистнууд болоһон. «Бага дэлхэй» дээрэ дайлалдаа» гэһэн һайшаалай тобшохон үгэ партида абаха рекомендаци болодог байба. Булимтарагшадые городһоо намналгын, Тамань ба Крымдэ байһан дайсадые бута сохилгын эхи табигша тулалдаан, «бага дэлхэй» дээрэхи тулалдаан гайхамшаг баатаршалгын, сэрэгэй уялгадаа үнэн байлгын һүлдэ тэмдэг болоһон юм. Тиихэтээ хамта дайсантай шэн зоригтойгоор тулалдаһан сэрэгэй ударидагшадай, офицернүүдэй, сэрэгшэдэй нэрэнүүдые дурдаба.

Новороссийскын түлөө дайлалдаһан сэрэгшэдэй зэргэдэ, «бага дэлхэйе» баатарлигаар хамгаалагшадай дунда 18-дахи армиин политотделэй начальник байһан, мүнөө манай партиин Центральна Комитедэй Генеральна секретарь Л. И. Брежнев ябаһан юм гэжэ дурдахада урматай. Тэрэнэй хүтэлбэри доро байлдаанай орёо бэрхэтэй оршон байдалда частьнууд ба соединенинүүд дотор партийно-политическэ хүдэлмэри ябуулагдадаг байгаа. Новороссийскын түлөө байлдаануудта хабаадагшад Леонид Ильич Брежневэй эсэшэ сусашагүйгөөр хүдэлмэрилдэг байһые, өөрынь эрэлхэг зориг ба шадабариие, партийна шанарай, сэрэгэй габьяагай жэшээ болоһон суртал бодолой гүнзэгы мэдэрэлые ехэ һайшаалтайгаар дурдадаг.

Новороссийскын газар дайдада манай Эхэ ороной эрхим хүбүүдэй шуһан ехээр адхараа һэн. Эдэнэй дайшалхы, ажалай баатаршалга — дайсаниие дарахын тула бүхы совет арадай бэелүүлһэн илалтын шухала хубинь болоо. Мүнөөдэр, Новороссийскын алдар солые дурдан тэмдэглэжэ байхада, манай Эхэ ороной сүлөөтэ, бэеэ дааһан байдалай түлөө ами наһаяа үгэгшэдэй арюун тунгалаг дурасхаалай үмэнэ толгойгоо тонгойлгон дохинобди.

Новороссийскын ажалшад дайнай хойто тээхи жэлнүүдтэ өөрынгөө городые Хара далай шадарай, Кубаниин гоё һайхан хотонуудай нэгэн болгоо, ороной эгээн томо порт байһан алдар солыень багахан саг соо һэргээгээ. Хотын дахин шэнээр баригдаһан, мүнөө сагай техникээр зэбсэглэгдэһэн предприятинууд промышленна үйлэдбэриин талаар дайнай урда тээхи хэмжээнһээ 4 дахин үлүү гаранхай. Новороссийск байрын эрхим гэрнүүдтэй, һургуулинуудтай, клубуудтай, хүүгэдэй эмхи зургаануудтай болоо.

Новороссийск хотынхид городойнгоо алдар солые габшагай ажалаараа арьбадхана, тэрэниие хамгаалһан шэн зоригто баатарнууд тухай дурасхаалые һангинаар ёһолон тэмдэглэнэ. Тэдэнэй баатар габьяата хэрэгүүдые Геройнуудай талмай дээрэхи мүнхэ солын гал, городой элдэб хубинуудта баригдаһан дурасхаалта түхеэрэлгэнүүд һануулна. Элитэ мэдээжэ совет композитор Дмитрий Шостаковичой зохёоһон «Новороссийскын курантнуудай» баяр ёһолой аялга тон шухала дурасхаал болон дуулдана.

Новороссиинхид Кубаниин бүхы ажалшадтай хамта КПСС-эй XXIII съездын түүхэтэ шиидхэбэринүүдые, табан жэлэй түсэбэй даабаринуудые бэелүүлхын түлөө тэмсэлдэ эдэбхитэйгээр оролсонхой, хотын промышленность урагшаа дабшаһан шэнэ ехэ алхам хэжэ байна. Цемент үйлэдбэрилэн гаргалга табан жэлэй турша соо 4 миллион тоннодо хүргэгдэхөөр хараалагдаа. Портын ба нефть тээдэг флодой ашаа зөөлгын хэмжээн нилээд ехээр нэмэхэ. Энэ хогодо, мүн дүтэ шадарай тосхонуудта табан жэлэй турша соо байрын олон шэнэ гэрнүүд, һургуулинууд, эмнэлгын ба үхибүүдэй эмхи зургаанууд, культурно-ажаһуудалай предприятинууд баригдаха.

Манай Эхэ орон коммунис байгуулалтын тон шухала шэнэ шатада гараад байна. Энэ шатын эрхэ байдал, эгээн шухала зорилгонууд КПСС-эй XXIII съездээр тодорхойлогдонхой. Ойрын жэлнүүдтэ партиин баримталан бэелүүлхэ экономическа, социальна политикые үнэхөөрөө научна гүн гүнзэгыгөөр тодорхойлон хараалаа. 1964—1965 онуудта дүүргэхэ гэжэ манай партиин тодорхойлһон хэмжээ ябуулгануудай тон зүб, хаһа саг соогоо хараалагдаһаниинь мүнөө, түсэбтэ шэнэ табан жэлэй түрүүшын жэлэй дүүрэхэ дүхэжэ байхада, улам эли тодо болоно. Ороной экономическа байдалые хүтэлбэрилгын талаар гараһан субъективизмые эрид шууд зайсуулха, нөөсэ ба арга боломжонуудаа зүбөөр сэгнэһэнэй, социалис экономикын хүгжэдэг гурим ёһонуудые хараада абаһанай үндэһөөр тодорхойлогдоһон политика бэелүүлхэ гэжэ КПСС-эй ЦК-гай октябриин, мартын, сентябриин Пленумүүдээр хараалагдаһан партиин хараа шугам съездын шиидхэбэринүүд дотор бодото бэелэлээ олоһон, саашадаа гүнзэгырүүлэгдэһэн байна.

Түсэбтэ табан жэл түрүүшынгээ үдэрһөө найдамтай, үргэн алхамаар дабшана. Промышленна продукци бүтээн гаргаха 10 һарын түсэб үлүүлэн дүүргэгдээ. Промышленностин хүдэлмэрилэгшэд жэлэйнгээ даабаринуудые баһал амжалтатайгаар дүүргэхэ гэжэ этигэхэ үндэһэ баримта манда бии.

Промышленностиие түсэблэлгын, экономическа урмашуулгын шэнэ гуримда мүнөө жэл орожо эхилээбди. Бодото байдалһаа харахада, энэмнай предприятинуудай ажал хүдэлмэридэ олон шэнэ юумэ бии болгоно, ажахы хүтэлбэрилгын экономическа онол аргануудай үүргэ дээшэлнэ, үйлэдбэрээ хүгжөөхэ хэрэгтэ ажалшадай коллективүүдэй материальна урмашал нэмэнэ, эдэбхи үүсхэлынь бадарна.

Промышленна ба хүдөө ажахын үйлэдбэриин хүгжэлтэ тухай хэлэхэ зуураа, энээниие юрын зорилго гэжэ манай партиин хэзээшье тоолодоггүй байһыень хараада абаха шухала. Совет арадай улам ехэ боложо байгаа материальна, соёл гэгээрэлэй эрилтые бүри хүсэд дүүрэнээр хангаха гээшэ социалис үйлэдбэрилгын гол зорилго болоно гэжэ манда парти заадаг. Үнгэрэгшэ жэлэйхитэй жэшэбэл, худалдаа наймаагаар, ниитын фонднуудаар дамжуулан абажа, арад зоной хэрэглэлгэ манайда нилээд нэмээ. Партиин XXIII съездын шиидхэбэринүүдые гүйсэдхэн, промышленна хэдэн янзын эд бараанай, түбхын түрүүндэ гуталай, трикотажна ба оёмол зүйлнүүдэй, мебелиин, холодильнигай талаар хүн зоной эрилтые хангахын тула шухала хэмжээнүүд абтажа байнхай. Гэхэ зуура, арад зоной хэрэглэхэ эд бараа үйлэдбэрилгын улам нэмэхэтэй хамта, бүтээн гаргагдадаг зүйлнүүдэй шанарайнь нилээд һайжарха ёһотой байһые хараада абалсаха хэрэгтэй.

Манда олохон дутуу дунданuудай, бэрхэшээлнүүдэй үшөөл бии байһые мартанагүйбди. Тиигэбэшье, манай экономикын улам хүсэтэйгөөр хүгжэжэ, саашадаа хүгжэхэ бодото арга боломжонуудтай байһыень манай ажабайдалай шухалын шухала үндэһэ һуури болоно гэжэ А. П. Кириленко хэлэбэ.

Декабриин тэн багта СССР-эй Верховно Соведэй сесси боложо, СССР-эй арадай ажахые 1967 ондо хүгжөөхэ түсэб ба гүрэнэй бюджедые баталха байна. КПСС-эй Центральна Комитет, Советскэ правительство түсэбэй проект бэлдэхэдээ, национальна доходой нилээд ехээр нэмэхэ, промышленна продукци үйлэдбэрилгын хэмжээнэй улам дээшэлхэ, үйлэдбэриин хэрэгсэлнүүдые, тэрэшэлэн хэрэглэлэй зүйлнүүдые бүтээлгын нэмэхэ эршэ темпыень саашадаа ойртуулха хэрэгые үндэһэ болгоһон байна. Үйлэдбэрилгын хүсэ улам ехэ болгохо, шэнэ техникэ нэбтэрүүлэн дэлгэрүүлхэ, хүнгэн ба эдеэ хоолой промышленностьдахи үйлэдбэрилхы шэнэ хүсэ ашаглахаар хараалагдана. Энэмнай арадай хэрэглэлэй эд товар бүри ехээр бүтээн гаргалгын шухала нүхэсэл болохо байна. Промышленностьда, гэр байрын ба культурно-ажаһуудалай барилгада мүнгэ һомололгын хэмжээе бүри ехэ болгохо гэжэ түсэбэй проектээр хараалагдана. Үнгэрэгшэ ноябриин һайндэрнүүд Совет засагай 50 жэлэй эхин үдэрнүүдые нээгээ. Манай орон дотор политическэ, үйлэдбэриин дэбжэлтэ үдэр бүри улам ехээр бадаржа байна. Хото городуудай, хүдөө тосхонуудай ажалшад алдарта ойдоо эршэмтэйгээр бэлдэнэ, коммунис байгуулалтадаа шэнэ илалтануудые түйлажа, энэ ойгоо угтаха гэһэн эршэ зоригоор, хүсэл эрмэлзэлээр нэбтэрэнхэй гэжэ А. П. Кириленко хэлэбэ.

Нүхэр Кириленко уласхоорондын байдалай асуудалнуудта тогтохо зуураа, КПСС-эй Центральна Комитет, Советскэ правительство бүхы дэлхэй дээрэ амгалан тайбан байдал сахин хангахын түлөө, арадуудай хоорондын хани барисаа бэхижүүлхын түлөө саг үргэлжэ тэмсэнэ, шэнэ дай жүрөөдэгшэдэй хорото муухай аашануудые элишэлнэ гэжэ тэмдэглэбэ. Советскэ правительство социализмын, хүгжэлтэ дэбжэлтын аша туһада харюусадаг интернационалис политика, эб найрамдалай ба уласхоорондын аюулгүй байдалай политика баримталан бэелүүлнэ. Энэ политика бүхы арадуудай хүсэл, эрмэлзэлдэ таарана, тиимэһээ тэдэнэй үнэн сэдьхэлэй дэмжэлгээр угтагдадаг байна гэбэ.

Манай парти, совет арад Ленинэй илагдашагүй мүнхэ туг доро жагсан, социалис экономико ба соёлоо хүгжөөхэ, шэнэ ёһоной хүниие буридүүлэн болбосоруулха хэрэгтэ бухэдэлхэйн-түүхэтэ илалтануудые түйлаа. Манай орон коммунизм байгуулха хэрэгтээ шэнэ илалтануудые түйлажа, Совет засагай алдарта табин жэлэй ойн баярые тэмдэглэхэ байха гээд батаар этигэнэбди гэжэ А. П. Кириленко түгэсхэл дотороо хэлэбэ.

А. П. Кириленко Новороссийскые Эсэгэ Ороноо Хамгаалгын Дайнай 1-дэхи шатын орденоор шагнаха тухай СССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Указ соносхоо. Хотын тугта орден хадахадань, зал соо үни удаан, шанга альга ташалган болобо.

А. П. Кириленкын үгэ хэлэхэдэнь, тэндэ байһан бүхы зон ехэ анхаралтайгаар шагнаа, оло дахин альга ташалган болоо.

Баярай суглаанда хабаадагшад КПСС-эй Центральна Комитедтэ, СССР-эй Верховно Соведэй Президиумдэ, СССР-эй Министрнүүдэй Соведтэ эльгээгдэхэ амаршалгын бэшэгые ехэ баяртайгаар батлан абаба.

(ТАСС).

Совет засагай үедэ буряад арадай дундаһаа хэдэн олон эрдэмтэд урган гараа. Тэдэнэр түрэл республикаһаа гадна, Москва, Ленинград, Эрхүү болон бусад городуудта ажаллана.

Эдэ эрдэмтэдэй кадрнуудай ургажа гараһан ябадал Наукануудай академиин Буряадай филиал байгуулха шухала нүхэсэлнүүдэй нэгэн болоо. Зураг дээрэ: Буряадай ниитын эрдэмүүдэй институдай литература ба фольклорой таһагые даагша, филологиин эрдэмэй доктор А. И. УЛАНОВ.

ЭРДЭМ СОЁЛОЙ ГУЛАМТА

Тон түрүүн ганса нэгэн оюун бэлигтэ хүнүүдһээ эрдэмэй бишыхан бүлгэм болоходо бүридөөд, һүүлэарнь арбаад хүдэлмэрилэгшэдтэй институдһаа мүнөөнэй эрдэм ухаанай академическа ехэ гуламта хүрэтэрөө Буряадай наука хүгжэһэн түүхэтэй.

Нээрэшье, мүнөөнэй Буряад орон тухай хэлэхэдээ, институт болон һургуулинуудынь, театр болон Соёлойнь ордонгуудые, хүүгэдэй ясли, саадууд ба больницануудынь дурдан, хэлэнгүй гаража болохогүй. Мүнөө республикада эрдэм шэнжэлэлгын 12 эмхи зургаан, 4 дээдэ һургуули бии. Тэдэнь 800 эрдэмтэд, научно-техническэ хүдэлмэрилэгшэд ажаллажа байдаг. Тэдэнэйнь 200 хүниинь эрдэмэй кандидадууд, докторнууд юм. Эрдэмтэд, оюутан, артистнууд, уран зохёолшод, зураашад болон эмшэлэгшэдэйнгээ тоогоор Буряад орон 10 мянган хүнэй тоодо хүртэсын талаар Европо, Англиин түрүү капиталис гүрэнүүдые холо ахижа гараа. Энэ хадаа Совет засагай үедэ ород ба бусад аха дүү арадуудай туһаламжаар буряад арадай туйлаһан гайхамшагта илалтанууд болоно. Энэ бидэнэй тон ехэ омогорхол.

Манай буряадай түрүүшын эрдэмтэ хүбүүд Доржи Банзаров гү, али Матвей Хангалов табяад жэлэй туршада түрэл арадни зуутаад эрдэмтэдтэй болохо юм гэжэ ухаанайнгаашье утта оруулхагүй байгаа. Хаанта засагай хатуу бэрхэ дарлалта доро байһан буряад арадайнь хуби заяан, урдахи ерээдүйнь тэдээндэ эли бэшэ һэн.

«Европын ямарханшье университедтэ докторой хүндэтэй нэрэ зэргые абажа ябаха шадалтай» Доржи Банзаров тухай Н. А. Некрасов «гайхалтай сэсэн хүн» гэжэ нүхэдтөө бэшэхэдээ, эрдэмэйнгээ ажалые тэрэнэй хэхэ аргагүй, чиновнигой үүргэ бэелүүлэн, мүнгэгүй ябахаһаа гадна, заримдаа түрмэдэ һууна гэжэ мэдээсэдэг һэн. Дарлалта доро байһан бишыхан арадай түлөөлэгшэдтэ тэрэ сагай мунхаг харанхы соохоо һаруул һайхан эрдэмэй харгыда гараха гээшэ хүшэр һэн. Энлэ гансал ород арадай түрүү интеллигенциһээ туһа хүлеэхэ ушар гарадаг байгаа. Буряадуудые газарай нюруу дээрэһээ үгы хэхээр бэлэнби гэжэ хараадаг байһан генерал Куропаткинай тэрэ мунхаг үедэ, 1830 ондо декабрист Н. А. Бестужев манай арад тухай иигэжэ бэшээ һэн: «Буряадууд гээшэмнай хэды ехэ һайн сэдьхэлтэй арад бэ даа! Би ехэнхи сагаа тэдэнтэй хөөрэлдэжэ үнгэргэнэб». 1854 ондо энэ хүн баһа иигэжэ бэшэһэн юм: «Буряадуудай ухаан бодол тухай хэлэхэ болоо һаа, тэдэниие бүхы хүн түрэлтэнэй эгээн эрхим арадуудтай жэшэхэ зэргэтэй болохобди».

Имагтал Агууехэ Октябриин революциин аша туһаар буряад арад уран бэлигээ, хүсэ шадалаа харуулха аргатай болоһон байна.

1922 ондо Буряадта эрдэмэй багахан бүлгэм эмхидхэгдээ һэн. Энэ бүлгэмэй һуури дээрэ 1929 ондо Буряад-Монголой соёлой ба эрдэм шэнжэлэлгын институт тогтоогдоһон юм. Буряадай түүхэ, хэлэ, арадай аман үгэ, литература шэнжэлхэ талаар энэ институт ехэхэн хүдэлмэри хэһэн байна. Түрэл хизаарайнгаа баялигые элирүүлэн шэнжэлээ. Ехэнхи томо томо зохёолнуудаа институт 50-аад онуудта хэблээ һэн. Буряадууд мэнэ бага яһатан гээшэмнай ямаршье уг гарбалгүй, ехэ юумэ хэжэ шадахагүй гэжэ буржуазна түүхэшэдэй хусалдаһаар байтар, сүлөөтэ Буряадай эрдэмтэд «Буряадай АССР-эй түүхэ» зохёожо хэблэбэ. Энэ түүхэ дотор буряад арад эртэ урда сагһаа эхилээд, 1955 он болотор харуулагдадаг. Тиихэдэ 1939 ондо хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат Д. Д. Амоголоновой хүтэлбэри доро буряадай шэнэ алфавит абтаһан, бэшэгэй дүрим зохёогдожо, бэшэгэй дүримэй словарь хэблэгдэһэн байна. Профессорнүүд Г. Д. Санжеев, Т. А. Бертагаев хоёрой ажал хүдэлмэринүүд эндэ ехэ.

50-аад онуудта Ц. Б. Цыдендамбаевай редакци доро 40 мянган үгэтэй «Ород ба буряад-монгол хэлэнэй словарь» гараа һэн. Хоёр ботиһоо бүридэһэн «Буряад хэлэнэй грамматика» хэблэгдээ. Тэрэнһээ гадна, манай эрдэмэй институт арадай аман үгэ ехэ суглуулаа, Буряадай совет литературын хүгжэхэ талаар ехэ хүдэлмэри хэбэ. «Осоодор-Мэргэн», «Шоно-Баатар», «Сагаадай-Мэргэн», «Магайн үльгэрнүүд» гэжэ арадай аман үгын элитэ зохёолнууд толилогдоо. Хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор А. И. Улановай шэнжэлэлгэтэйгээр «Абай Гэсэр» гэжэ буряад арадай суута эпос хэблэгдэбэ. Доктор Л. Е. Элиасов «Зүүн-Сибириин арадай аман зохёол» хэблэбэ. «Буряадай совет литературын очерк» бэшэгдээ. Гадна «Буряад-Монголой АССР-эй экономико-географическа очерк», гурбан ботиһоо бүридэһэн «Буряадай АССР-эй үйлэдбэрилгын хүсэ шэнжэлхэ материалнууд» хэдэн олон эрдэмтэдэй ажал, оролдолгын ашаар мүнөө бэлэн болонхой.

Соёлой ба эрдэм шэнжэлгын институдай бүхы түүхые хараад үзэхэдэ, ехэнхидээ гуманитарна түхэлэй шэнжэлэл хүгжэн һалбарагша бэлэй. Тиихэдэ олонхи эрдэмтэд манай буряад нютагтай холбоотой зүйлнүүдээр һонирхогшо һэн. Гадна дээдэ һургуулинууд, музейнүүд, экспериментально-дүршэлэй станцинууд болон лабораторинуудта хүдөө ажахын ба гуманитарна эрдэмэй асуудалнуудаар һонирхоһон, шэнжэлһэншье.

1958-дахи жэл ерэжэ ябаа...

Буряадаймнай эрдэмтэд жэл ерэхэ бүхэндэ олошорһон, олошорношье. Орёо хүшэр асуудалнуудые үндэр хэмжээндэ шиидхэхэ, шэнжэлэн шудалха бэлиг шадабаритай байһанаа эрдэмтэднай харуулаа. Ушар тиимэһээ институдаа үргэдхэхэ, арга боломжыень ехэ болгохо гэһэн асуудал аргагүй гаража ерэһэн байна.

СССР-эй Науканууддай академиин Сибирьтэхи отделениин БУРЯАДАЙ ФИЛИАЛАЙ НЭЭГДЭҺЭНДЭ

Эрдэмэй түб Буряад орондо эмхидхэхэ—иимэ зорилго бултыемнай һонирхуулагша һэн.

Эрдэм-шэнжэлэлгын нэгэдхэмэл институт эмхидхэхэ гэһэн шиидхэбэри КПСС-эй Буряадай обком, СССР-эй Науканудай академи ба тэрэнэй Сибириин отделени абаһан байна. Эндэнь байгаали шэнжэлхэ ба ниитын эрдэмэй институдууд ажаллахаар хараалагдаһан.

1958—1966 он. Эды сагай туршада институдай хэһэн ажал ябуулга ехэхэн лэ байха. Тоо, баримтануудые хооһоор дурдаһанайшье дэмы гэжэ һанаштай. Хэһэн ажалыень бодотоор нэрлэхэ хэрэгтэй.

Нэгэдэхеэр, эрдэм ухаанай шэнэ шэнэ һалбаринууд урган гарана, урагшатайгаар хүгжэн һалбарна. Физикын, химиин, геологиин, газарай хүрьһэнэй, микроэлементнүүдэй, биологиин, энтомологиин, социологиин, экономикын, этнографиин ба буддын шажанай талаар хэгдэһэн, хэгдэжэшье байһан шэнжэлэлнүүд һонирхолтой.

Шэнэ залуу һалбаринууд үндэр хэмжээндэ хүгжэнэ гэжэ тэмдэглэхэ хэрэгтэй. Амжалтануудыень яһала һайшаамаар. Монографи болон согсолборинууд олоор бэшэгдэнхэй. Гадна «хуушан» һалбаринуудай бүри гээгдэнэгүй, урагшатайгаар хүгжэнэ. Хизаар ороноо, аман зохёол болон буряадуудай хэлэ бэшэг шэнжэлхэ талаар ехэ юумэн хэгдэһэн байна. Жэшээлбэл, манай эрдэмтэд П. Т. Хаптаев, Г. Н. Румянцев, И. А. Асалханов, Е. М. Залкинд, А. И. Уланов, Л. Е. Элиасов, Ц. Б. Цыдендамбаев, С. П. Балдаев гэгшэд томо томо шэнжэлгэнүүдые хэһэн юм. Нэрлэгшэ нүхэдүүдэй дундаһаа олонхиниинь докторнууд болоходо гараа. Бүхэсоюзна конференци, суглаануудые эмхидхэн үнгэргэхын тула манай институт дурадхаһан байна. Дурадхалнуудынь миин һалаагүй, бэелүүлэгдэһэн юм. Хоёрдохи илгаань юун дээрэһээ шалгарнаб гэхэдэ, эрдэмэй хуушан һалбари бүри гүнзэгыгөөр шэнжэлэгдэнэ.

Байгаали шэнжэлхэ ба гуманитарна эрдэмэй һалбаринууд манай хүдэлмэрилэгшэдые илангаяа һонирхуулна. Хүрьһэнэй болон биологохимическэ, востоковедени болон бурятиеведениин талаар хэгдэһэн шэнжэлэлнүүд удха түгэлдэр, һонирхолтойшье.

Удаадахи илгаань гэхэдэ, арга боломжоёо үргэдхэхэ, бүхэсоюзна аренадэ гараха, тиигээд СССР-эй Науканудай академиин томо томо дээдэ һургуулинуудтай холбоо барисаатай, харилсаа ехэтэй болохо аргатайбди. Энэнь гансашье ниитын эрдэмэй һалбарида хабаатай бэшэ, мүн байгаали шэнжэлхэ эрдэмэй һалбарида (микроэлементнүүд, радиофизикэ, геологи, хүрьһэ шэнжэлхэ) ехэ нүлөө үзүүлхэнь лабтай. Иимэрхүү арга боломжонууд нэгэдхэмэл институдай эмхидхэгдэһэнһөө хойшо гараһан байна. Энэнь эрдэм ухаанай ямаршье һалбарида туһатай һайн һайхан нүлөөтэй гээшэ. Энээнтэй дашарамдуулан хэды жэшээнүүдые дурдамаар. Институдаймнай хүдэлмэрилэгшэд уласхоорондын конференцинүүдтэ хабаадаһан, үгэ хэлэһэн, хэжэ байһан амжалтатайгаа танилсуулһан юм. Гадна «Сибириин түүхэ», «Совет театрай түүхэ», «Совет литературын түүхэ», «СССР-эй арадуудай хэлэ бэшэгэй хүгжэлтын жама ёһо» гэхэ мэтын бүхэсоюзна удха шанартай зохёолнуудые бэшэлгэдэ манайхин хабаадаһан.

Дүрбэдэхи илгаань, эрдэмтэдэймнай ухаан, мэргэжэл нилээдгүй дээшэлһэн юм. Хэрбээ 1958-дахи жэлдэ оройдоо нэгэ доктор байгаа һаа, мүнөө бидэ зургаан доктортой болонхойбди. Научна хүдэлмэрилэгшэдэймнай тоо 126 хүн болотороо ургаһан.

Нэгэдхэмэл институдай хэһэн, хэжэшье байһан ажалыень, һалбари бүхэнэйнь амжалтануудыень хаража үзэхэдэ, Буряадай Академическэ эрдэмые үргэдхэхэ гэһэн асуудал гараһан байна.

Ябагша жэлэй августын 23-да КПСС-эй ЦК-гай баталһан шиидхэбэриин, СССР-эй Министрнүүдэй Соведэй тогтоолой (ябагша жэлэй августын 27) ёһоор эрдэм-шэнжэлгын Буряадай нэгэдхэмэл институдай дэргэдэ СССР-эй Науканудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиал сентябриин нэгэндэ эмхидхэгдэһэн юм. Филиалай дэргэдэ байгаали шэнжэлхэ, ниитын эрдэмэй хоёр институт ажаллахаар нээгдэһэн шуу.

Энэнь туйлай ехэ удхатай гээшэ. Эрдэм ухаанай оюун бэлигэй улам саашадань һалбаржа байхын тула манай Коммунис парти, Советскэ правительство бүхы һаналаа табина. Ленинскэ национальна политикые эрид зүбөөр ябуулжа байһыень гэршэлнэ бшуу.

Түүхэтэ табан жэлэй түсэбүүдые амжалтатайгаар бэелүүлхэ хэрэгтэ манай филиалайхид өөрынгөө хубитые оруулха, бүхы шэнжэлгэнүүдээ үндэр хэмжээндэ хэхые, научна хүдэлмэрилэгшэдэйнгөө ухаан мэргэжэлые дээшэлүүлхые оролдохо, тиигээд материально-техническэ баазаяа бэхижүүлхэ гэһэн зорилго табинхай. Ушар тиимэһээ бии байһан арга боломжонуудаа, бэлиг шадабаряа, хүсэ шадалаа үгэхые оролдохол байнабди.

Шэнэ эмхидхэгдэһэн филиалай урда харюусалгатай асуудалнууд табигдана. Тэдэниие үндэр хэмжээндэ, бодотоор бэелүүлхэ гээшэ манай нангин уялга. Энэмнай Агууехэ Октябриин 50 жэлэй, В. И. Ленинэй түрэһөөр 100 жэлэй ойн баярта бидэнэй бэлэг болохо үгэхэ зэргэтэй.

О. МАКЕЕВ,
профессор, СССР-эй Науканудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиалай Президиумэй түрүүлэгшэ, Буряадай байгаали шэнжэлэлгын институдай директор.

Д. ЛУБСАНОВ,
философско эрдэмэй кандидат, Буряадай филиалай Президиумэй түрүүлэгшын орлогшо, Буряадай ниитын науканудай институдай директор.

Ц. ДУГАРНИМАЕВ,
хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй кандидат, СССР-эй Науканудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиалай эрдэмтэ секретарь.

ЗАЛИРШАГҮЙ ЭРМЭЛЗЭЛ

1957 ОНОЙ ЭХИН һэн ха. Би тиихэдэ Доржи Банзаровай нэрэмжэтэ багшанарай институдта һуража байгаа һэм. Гадаадын оронуудай литератураар нэгэдэмэл лекци шагнаха гэжэ арбаад группын студентнэр актова зал соо сугларшоод, зүгын үүр мэтээр дүнгинэлдэжэ байгаа һэн бэзэбди. Тус литературые заахаар шэнэ багша уригдаа юм ха гэһэн һураг дэлгэрэнхэй һэн. «Ямар багша ерэгшэ ааб?» — гэлдэн хүлеэжэ һуутарнай, елэн хара үһэеэ баруун сабиргайгаа хушан һагад һамнажархиһан, үндэршэг бэетэй буряад хүн орожо ерэбэ. Обёорон гэһээмни минии таниха хүн — педагогическа эрдэмэй кандидат Алексей Ильич Уланов байгаа.

— Гадаада оронуудай литературын XVIII зуун жэлэй түүхые шудалха ёһотой зон гээшэбди,— гэжэ Алексей Ильич тон намдууханаар түрүүшынгээ лекциие эхилээ һэн. Бидэнтэй һанамжаяа хубаалдаһан, зүбшэлдэһэн маягтайгаар лекци уншахадань, хэршье залхуу студентнэр ехэл һонирхон шагнажа захалаа һэн. Бидэнтэй һуража байһан залуу поэт Зэгбэ Гомбожабай альганай шэнээн саарһан дээрэ иимэ тэмдэг бэшээд, намда һэмээхэн үгэбэ: «Энэшни буряад оронoймнай омогорхомоор хүбүүдэймнай нэгэн гээшэ. «Гэсэрые» урхирүүлжэрхихэ һэдэлгэтэйгээр зарим нэгэнэй галзууралдажа байһан хатуу үе соогуур гансаараа шахуу һаналаа хубилгангүй, элдэб сохилтонуудые эрэлхэгээр дабажа гараһан хүн байха». Теэд энэ ушарынь намда мэдээжэ һэн. Юуб гэбэл, Алексей Ильич Улановай, Буряад орондоо бусаха эрхэгүй болотороо, шугамһаа хадуурангүй, түрэл арадайнгаа оюун бэлигэй толи болон суурхаһан «Абай Гэсэрэй» тууужада урбажа үгэнгүй ябаһан тухайнь табяад онуудаар хүдөөгэй буряадууд домоглон хөөрэлдэдэг агша һэн.

...Алексей Ильичые би 1952 онһоо таниха болоо һэм. Дурсагдаһан оной декабриин 20-доор Буряадай залуу зохёолшодой IV конференциин болоходо байхада, тэрэ манда «Литературада аман зохёолой нүлөө» гэһэн темэдэ лекци уншаа бэлэй. Мүнөө һанахадам, ондоо нютагуудаар ябаһанаа, һаял бусажа ерэһэн байгаа һэн хаш.

Тэрэнэй арадай аман зохёолдо тон дуратай, мээхэй байһые баһа иимэ ушар дээрэһээ мэдэжэ абаа һэм. 1953 оной һүүлээр (тиихэдэ би педучилищида һуража ябааб) Шэтын областиин Могзон гэжэ нютагһаа жараад наһатай Бадмаев Доржо гэдэг үбгэн хэдэн үльгэр, онтохонуудые хуушан монголоор буулгаад, намда эльгээһэн юм. Тэрээниень Буряадай эрдэм шэнжэлэлгын институдай литературын болон аман зохёолой таһагта абаашажа үгөө һэм. Таһагые даагшаар хүдэлжэ байһан А. И. Уланов тэрээниень ехэл олзуурхан абаһыень мартадаггүйб.

— Иимэ үбгэдэй үшөө олон һаань, ямаршье гоё һааб! — гэжэ Алексей Ильич сэдьхэлээ хүдэлгэн баясаа бэлэй...

* * *

1928 ондо Алексей Уланов гэжэ арба юһэтэй хүбүүн Сэлэнгын аймгүйсэдкомой хэрэг хүтэлэгшөөр хүдэлжэ байһан юм гэхэ. Уданшьегүй аймаг соо багшанарай дуталдахалаар, залуу хүбүүе эхин классай багшаар томилһон байгаа.

Тэрэнэйнгээ һүүлээр, эдир наһандаа газар үзэхэ зорилготойгоор, Алданда, Шэтэдэ, Хабаровскада, Москвада юрын хүдэлмэришэнөөр ажаллажа, ажабайдалай амта шүүһэ һайса үзэһэн юм.

— Москва ошоходоол, «Москва» гэжэ гостиницада тогтоошьегүй һаа, заатагүй хажуугаарнь нэгэшье дахин үнгэрхэ гэжэ оролдодогби,— гэжэ Алексей Ильич нэгэтэ дурсаа һэн.— Би тэрэниие барилсаһан хүн бшууб.

Тэрэл тиигэжэ олон ондоо мэргэжэл шудалжа ябахадаа, ород хэлэн дээрэ шүлэгүүдые бэшэдэг болоо һэн ха. Түрүүшынь шүлэгүүд гушаад онһоо толилогдодог болоо. Алексей Уланов гээшэмнай шүлэгүүдэй гурбан номой автор ха юм.

Дайнай урда жэлдэ Москвада багшанарай институт дүүргэжэ ерээд, Тарбагатайда литературын багшаар хүдэлжэ байтарнь, эрдэм шэнжэлэлгын институдай научна хүдэлмэрилэгшөөр дэбжүүлжэрхёо.

...Дүшэ нэгэн он. Эсэгэ ороноо хамгаалагшадай зэргэдэ гуурһанайнгаа орондо жада бариһан Алексей Уланов добтолгодо орожо ябаһан байха. Түлгүүтэ дүшэн гурбан оной сентябрьда Сталинградай байлдаанай түлэг соо ябатараа, хүндөөр шархатаад, нютагаа бусажа ерэһэн намтартай.

Дайнһаа бусаһанайнгаа һүүлээр Буряад орондоо, Саратовай шариково-подшипникова заводто ажаллаа. Гэбэшье багаһаань хойшо дурыень буляаһан арадай аман зохёолнууд зүүдэндэнь үзэгдэһөөр лэ зандаа һэн. Тиигэжэ дүшэн зургаан ондо Москвада аспирантурада һурахаяа ороо бшуу. Гурбан жэлэй һуралсалые хоёр жэл соо түгэсхэжэ дүшэ найман ондо «Литература, аман зохёол заалгын методико» гэһэн темээр шэнжэлэлгэ хээд, эрдэмтын нэрэ зэргэдэ хүртэжэ ерэһэн.

Эрдэмтын зам СССР-эй АН-ай Сибириин таһагай Буряадай филиал хүрэтэрөө хүгжэһэн эрдэм шэнжэлэлгын эмхи зургаанай түүхэтэй нягта холбоотой гэжэ һанагшаб. Үнэхөөрөөшье, элдэб шалтагуудһаа таһалдаһан жэлнүүдыень тоолонгүй хаража үзэбэл, дүшэн онһоо хойшо Алексей Ильич ходо тэндэл хүдэлнэ ха юм. Тэндэ хэһэн ажалынь угаа ехэ. Илангаяа «Гэсэрэй» тууужые шэнжэлэн үзэжэ, тэрэнэй научна оршуулгые бэелүүлхэ талаар горитой юумэ хэгдээ бшуу. Тиигэжэ 1964 ондо хэлэ, бэшэгэй эрдэмэй докторой нэрэ зэргэтэй болобо ха юм.

Мүнөө литература болон аман зохёолой таһагайхид А. И. Улановай хүтэлбэри доро буряад литературын түүхые, аман зохёол тууужануудые алишье талаһаань гүнзэгыгөөр шэнжэлжэ байнхай. Һаяын сагуудта Алексей Ильичын сэхэ хабаадалгатайгаар «Буряад литературын түүхэ» гэжэ зузаан шаг лэ ном хэблэгдэхээр хүлеэгдэнэ.

А. И. Уланов республикынгаа залуу эрдэмтэдые хүмүүжүүлэгшэдэй нэгэн. Аспирант М. Тулохонов Алексей Ильичын хүтэлбэри доро хоёрдохи жэлээ аман зохёол шэнжэлхээр бэеэ бэлдэжэ байнхай.

• • •

Һаяхан би Алексей Ильичтэй уулзааб. Урдамни юрын хүдэлмэришэнэй намтарһаа эхилжэ, эрдэмэй доктор болотороо ургаһаншье һаа, үнөөхил елэн хара үһэеэ баруун сабиргай руугаа һамнаһан зандаа, жарандаашье дүтэлһэн гэхэдэ бэшэ хүн һуугаа һэн. Би тэрэниие харахадаа, аман зохёолой асуудалаар үшөөл олон шэнжэлэлгэнүүд гараха гэжэ этигээ һэм. Гарахал байха даа!..

Цырендулма ДОНДОГОЙ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1. Буряадай филиалай научна хүдэлмэрилэгшэ М. Г. Сеничкина (баруун гарһаа) лаборатори соо. 2. Түүхын эрдэмэй кандидат Р. Е. Пубаев.

А. ИСТОМИНОЙ фото.

МАНАЙ ТҮҮХЭШЭД

ДОЛООН ЖЭЛ... Энээхэн хаһа даншье тиимэ ехэ бэшэ аабза. Гэбэшье эрдэм шэнжэлгын Буряадай нэгэдхэмэл институт долоон жэлэй туршада туйлай ехэ ажал хэһэн. Нилээд ехэ хубилалта болоһон, институдай таһагууд болон лабораторинуудай ажал мэдэхээр һайжарһан байна. Тиихэдэ коллективнайшье олошорһон. һүүлэй жэлнүүдтэ залуу эрдэмтэд илангаяа олоор ерэһэн юм. Энэнь ехэ һайшаалтай.

Жэшээлбэл, түүхын ба этнографиин таһагые мүнөө танихаар бэшэ. Эрдэмтэдэй тоо нилээд олошороо. Гурбан хүниинь докторско, хоёрынь кандидатска диссертацинуудые амжалтатайгаар хамгаалһан юм.

Манай түүхэшэд «Буряадай АССР-эй түүхэ» гэһэн хоёр боти ном бэшээд гаргуулһан байна. Буряад оронойнгоо түүхээр, угсаата зонойнтоо һуудал байдалаар һонирходог хүнүүдтэ тус номуудынь ехэ туһаламжа болон нүлөөлнэ, нүлөөлхэншье дамжагүй. Гадна Совет засагай үедэ болоһон хубилалтанууд бодотоор шэнжэлэгдэнэ, шэнэ һониин баримтанууд хэрэглэгдэнэ.

Жэшээлбэл, залуу түүхэшэ Н. Р. Мангутов 1960 ондо ном гаргуулһан байна. Тус номынь Совет засагай үедэ манай буряад орондо үнгэргэгдэһэн аграрна хубилалтануудые тон зүбөөр элирүүлэн харуулна. Гадна Б. М. Митупов Г. Л. Санжиев хоёр ехэ ажал хэһэн юм.

1962 ондо гараһан ном соогоо буряад орондомнай бэелүүлэгдэһэн соёл болбосоролой хубилалтануудые дэлгэрэнгыгээр бэшэһэн. Энэ талаар Буряадай партийна организаци шиидхэхы үүргэ эзэлһэн, эзэлнэшье гэжэ тэдэ тэмдэглэһэн. Энэнь тон зүбтэй. Юуб гэхэдэ, урдань энэ шухала асуудал бодотоор шэнжэлэгдээгүй байһан юм. Соёл болбосорол нэбтэрүүлхын тула буряадай партийна организаци бүхы хүсэ шадалаараа оролдоһон юм. Оролдоношье. Хэдэн дабхар дарлалта доро зобожо ябаһан буряад арад ном һударта һурахаһаа байтагай, үглөөдэрэйнгөө шухала зорилго тухай бодожо ябаа бшуу. Ганса Совет засаг соёл болбосорол, гэгээрэл асараа. Ушар тиимэһээ энэ шухала асуудалые Буряадай коммунистнууд зэр зэмсэг шэнги абажа ябаһан. Гэхэтэй хамта «Буряад орон эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ» гэһэн А. К. Золотоевой номые дурдангүй гаража болохогүй. Дайшалхы, ажалай жагсаалда нэгэ хүн мэтэ зогсоһон, бүхы хүсэ шадалаа фронтдо гэһэн зорилготойгоор ажаллаһан нютагайхидайнгаа шэнжэ түхэлые гобойсо элирүүлнэ. «Октябрьска социалистическэ революци ба Буряад орондо болоһон граждан дайн» гэһэн статьянуудынь Совет засагай 50 жэлэй ойдо зорюулагданхай.

Зүүн-Урдахи Сибириин социально-экономическа хүгжэлтые харуулһан томо монографинууд бэлдэгдэнхэй. 18—19-дэхи зүүн жэлнүүдэй үе саг, буряадуудай һуудал байдал эндэ харуулагдана. Энэ ехэ ажал И. А. Асалханов Е. М. Залкинд хоёр хэһэн юм. Тэрэнь мүнөө хэблэлдэ бэлдэгдэнхэй. Урдань үшөө хэрэглэгдээгүй байһан архивай материалнуудые хэрэглээ.

Гадна манай эрдэмтэд «Забайкалиин нэгэдхэмэл атлас» зохёолгодо хабаадаһан юм. «Сибириин түүхэ» гэһэн олон боти номуудта эрдэмтэдэймнай бэшэһэн статьянууд хабсарагдаһан байна. Тиихэтэй хамта хүдэлмэрилэгшэдэймнай зохёолнууд түбэй журналнуудта тунхаглагдана, тусхай суглуулбари болон гарана. Национальна хүгжэлтэ, социальна харилсаан, газарай реформо, культурна революци, буржуазна үзэл сурталтай тэмсэхэ гэхэ мэтын шухала асуудалнууд шэнжэлэгдэнэ.

Гэбэшье бидэ үшөө бүхы бэлиг шадабаряа хүсэд хэрэглэжэ шаданагүйбди. Ажабайдалай хүгжэлтын жама ёһо, табсантууд гэһэн асуудалнууд хүсэд шэнжэлэгдээгүй байһаар. Үе сагай үйлэ хэрэгүүдые хубилгангүй, зүбыень зүб худар зохёохоһоо һайн юумэн байдаггүй бшуу. Иимэрхүү дутагдалнуудаа манай эрдэмтэд хараадаа абаха аабза гэжэ найдагдана.

Буряад арадай ниитэ-политическэ байдал ба соёл культура гэһэн асуудал «Буряад ороной арадуудай культура» гэһэн очеркнууд соо шэнжэлэгдэхэ юм. Эгээл шухаланьюуб гэхэдэ, Буряад орон капиталис бэшэ замаар хүгжэнэ гэһэн асуудал үшөө саашадань шэнжэлхэ байнабди. Революционно, дайшалхы, ажалай ёһо заншал тухай дэлгэрэнгыгээр бэшэхэ, олон яһата арадуудай бэе бэедээ дүтэрхы боложо байһаниие харуулха зорилготойбди.

Улаан-Үдэ хотомнай үнэхөөрөөшье соёл болбосоролой, эрдэм ухаанай гуламта болоо гээшэ. Жэлһээ жэл бүхэндэ эндэмнай бүхысоюзна удха шанартай конференци, суглаанууд үнгэрэгдэнэ. Манай эрдэмтэдэй зохёолнуудаар һонирхогшодой тоо улам олошорно эрдэм шэнжэлгын томо институдайхидшье шудалан үзэдэг байна.

Һаяшаг Улаан-Үдэдэмнай үнгэргэгдэһэн «Ёһо заншал зүбшэн хэлсэхэ» конференциин удха шанар яһала ехэ гээшэ. Энэ суглаанда Москва, Ленинград, Алма-Ата городуудай болон автономито республиканууд ай национальна округуудай түлөөлэгшэд хабаадаһан юм. Жара гаран элидхэлнүүдэй олонхииень манай Буряадай эрдэмтэд, тэрэ тоодо түүхэшэднай хэһэн байна. Ёһо заншалые алишье талаһаань зүбөөр, удха түгэлдэрөөр шэнжэлэн элирүүлһэн элидхэлнүүд сугларагшадые һонирхуулһан.

Энэнь, сэхыень хэлэхэдэ, манай эрдэмтэдэй урагшатайгаар ажаллажа байһые, эрдэм ухаанай хүгжэлтэдэ өөрынгөө хубитые оруулһыень оруулхыеншье гэршэлнэ бшуу.

Эрдэм-шэнжэлгын нэгэдхэмэл институдай бааза дээрэ СССР-эй Науканудай академиин Сибириин отделениин филиал эмхидхэгдээ. Энэ хадаа арга боломжоёо хүсэдөөр хэрэглэхыемнай, ухаан бэлигээ шуран хурданаар гүйлгэхыемнай уряалһан гээшэ.

П. ХАПТАЕВ,
түүхын эрдэмэй доктор.

СССР-эй Науканудай академиин Сибириин отделениин Буряадай филиалай гол байшангай проект

КПСС-эй БУРЯАДАЙ ОБКОМОЙ IV ПЛЕНУМ

АРГА БОЛОМЖОЁО ХҮСЭД ХЭРЭГЛЭХЭ, ШЭНЭ ЗОРИЛГОНУУДЫЕ ДҮҮРГЭХЭ

Пленумдэ хабаадагшадай хэлэһэн үгэнүүдһээ

КПСС-эй ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлхэ талаар областной партийна организациин бэелүүлһэн хэрэгүүд тухай партиин обкомой нэгэдэхи секретарь А. У. Модогоевой хэһэн элидхэл, мүн энэ асуудалаар нэмэлтэ элидхэлнүүдые хэһэн КПСС-эй Сэлэнгын райкомой секретарь В. Б. [illegible]заровай, КПСС-эй Мухар-Шэбэрэй райкомой секретарь Н. И. Малыгинай хүлээр пленумдэ хабаадагшад үгэ хэлэжэ ороо.

Энээн түрүүлэн эндэртэ КПСС-эй [illegible]риин райкомой секретарь **Б. Т. [illegible]ров** гараба. Тэрэ аймагай ажалшадай партиин ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүдые бэелүүлхын түлөө ехэ оролдолго гаргажа байһан тухай хөөрэжэ үгөө. Мартын Пленумһээ хойшо үнгэрһэн үедэ аймагай ажахынууд шэнэ техникэ [illegible]р абаһан, үйлэдбэриин болон культурно-ажаһуудалай барилганууддта мүнгэ зөөри горитой гаргаха аргатай болоһон, гаргашалжашье байна.

Пленумэй тогтоол аймагай ажахынуудай бүхы һалбаринуудые, илангаяа мал ажал хүгжөөхэдэ ехээр [illegible]өөлһэн. Үнгэрһэн хоёр жэлэй туршада аймагай совхозуудта үхэр [illegible]20 толгойгоор, хонид 21 мянга [illegible]0 толгойгоор олошороо. 1964 онойхитой жэшэхэдэ, байгша ондо [illegible]ан 29,6 процентээр, һүн — 19,8 процент, нооһон — 28 процентээр, [illegible]дэгэн — 3 дахин ехэ абтаба. Тиигэжэ гүрэндэ мал ажалай бүхы продуктнууд урдынхиһаа ехээр худалдагдадаг болоо. Түл түрэсэшье урда жэлнүүдэйхиһээ олоор абтадаг болоо, малай үхэл гарза үсөөрөө.

Тиигэбэшье малай тоо толгойн олошороходошье, ашаг шэмынь дээшэлхэдэшье мүнөө сагай эрилтэ [illegible]өөл хангагданагүй. Мал ажалай продуктнуудые ехэдхэхэ, өөрынь үнэ сэнгые хямдаруулха талаар бии байһан арга боломжонууд хүсэдөөр [illegible]өөл хэрэглэгдэнэгүй. Үнеэн бүриһөө абажа харахада, һүн тон бага [illegible]гдана. Энэ жэлэй үнгэрһэн 10 [illegible]рада үнеэн бүриһөө оройдоол 1112 килограмм һүн һаагдаһан байна. Гүрэндэ тушаагдаһан үхэрэй дунда [illegible]тын шэгнүүр миил 284 килограмм, хониной — 34 килограмм боло. Тиихэдэ хонин бүриһөө оройдоо 2,7 килограмм нооһон хайшалагдаһан байха юм. Энэ талаар хаража үзэхэдэ, һүүлэй 2 жэлдэ биратай [illegible]билалта болоогүй.

Һаалиин фермэнүүдэй ажал ехэнхи хүдэлмэриие оньһожоруулха талаар нёдондонһоо нилээд хүдэлмэри [illegible]гдэжэ захалаа. Үнгэрһэн 2 жэлэй туршада һаалиин 10 гүүртэлэ оньһожоруулгын түхеэрэлгэнүүд тодхоогдо. Теэд тэрээндэ дутагдалнууд угаа олон ушарна. «Сельхозтехникэ» нэгэдэлэй хүдэлмэрилэгшэдэй тодхоһон түхеэрэлгэнүүд ходо эбдэржэ, ашаалта бэрхэшээл ушаруулна. Энэ талаар һургаал абаха гэхэдэ, республикада тоторнай хүсэд һайнаар оньһожоруулагдаһан һаалиин фермэ олдоогүй байһаниинь гэмшэлтэй.

Энэ талаар партиин обкомой хүдөө ажахын таһаг, Хүдөө ажахын министерство мал ажал хүгжөөхэ гол шухала асуудалнуудые шиидхэхэ гэһэн оролдосотойгоор, шадабаритайгаар тэмсэнэгүй гэжэ үгэ хэлэгшэ шүүмжэлбэ.

Саашань нүхэр Аюров тариан ажал тухай тогтожо хэлэхэ зуураа, үнгэрһэн 2 жэлэй туршада аймагай ажахынуудта ган гасуур болоһон, [illegible]н газарай элдүүрилгэ болон бусад дутагдалнуудай үшөөл бии байһан [illegible]рэһээ ороохо таряанай болон бусад ургамалнуудай гараса бирагүй байгаа гэжэ тэмдэглэбэ. Саашадаа [illegible]түүритай баян ургаса абахын тулада сэбэр паар ехээр бэлдэдэг болохо, энэ газар элдүүрилхэ хэрэгтэй.

Удаань КПСС-эй Баргажанай райкомой секретарь **В. П. Шабагоров** [illegible] абажа, партиин ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүдые арад зондо ойлгуулха, тэрэниие бэелүүлхын түлөө аймагай партийна организациин хэжэ байһан хүдэлмэри тухай хэлэбэ.

— Үнгэрһэн хоёр жэлэй туршада байгаалиин уларил хүдөө ажахы эрхилхэдэ айхабтар муу байһан дээрэһээ аймагай ажалшадай партиин ЦК-гай энэ тогтоолые бэелүүлхэдэ [illegible] ехэ бэрхэшээл ушараа, — гээд [illegible] хэлэгшэ тэмдэглэбэ.

Эдэ жэлнүүдтэ ниитын мал үбһэ тэжээлээр урдынхиһаа багаар хангагданхай байгаа. Тиигэжэ адууһа малай ашаг шэмэ биратай дээшэлээгүй, олон мал үхэл гарзада ороһон байха юм.

Ушарһан эдэ бэрхэшээлнүүдые [illegible]араадаа абажа, партиин райком КПСС-эй ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэриие бэелүүлхэ тушаа нилээд оролдолго гаргаһан. Аймагай ажахынуудта севооборотнууд наринаар баримталагдадаг болоо. Тэрэнэй ашаар ороохото ургамалнууд, илангаяа шэниисээ паар, намарай паар дээрэ, кукуруза, горох тариһан газарта ургуулагдадаг болонхой. Байгша ондо 6400 гектар ороохо таряанда, тэжээлэй ургамалнуудта минеральна үтэгжүүлгэ оруулагдаһан байха юм. Энэнь нёдондонойхиһоо 3 дахин ехэ болоно. Эдэ бүгэдын ашаар мүнөө жэл 8,5 центнер таряа гектар бүриһөө абахаар хараалагдаһан байбал, тэрэнээ 11,4 центнертэ хүргэжэ шадаабди.

Сабшалан һайжаруулха талаар партийна организацинууд ехэ хүдэлмэри хээ. Эдэ бүгэдын ашаар байгаалиин уларилай хэды таарамжагүй байбашье, нёдондонойхиһоо 17 мянган центнерээр ехэ үбһэ абаха, 87 мянган центнер силос ехэ дараха аргатай байгдаа. Тиигэжэ энэ жэлэй үбэлжэлгэдэ ажахынууднай малаа үбһэ тэжээлээр, таряа талханай зүйлөөр бараг һайнаар хангажа шадаа.

Хэды бэрхэшээлнүүдэй тохёолдобошье, аймагай ажахынууд гүрэндэ мал ажалай продуктнуудые худалдаха түсэбөө энэ жэлдэ бэелүүлжэ шадаха гэжэ хэлээд, нүхэр Шабагоров саашань мал ажалда бии байгаа дутагдалнуудта тогтоо. Илангаяа үнеэн бүриһөө һүн бага абтана, хонин бүриһөө нооһон заа хайшалагдана, гүрэндэ тушаагдаһан малай шэгнүүр бага гэжэ элидхэлшын хэһэн, шүүмжэлэлые зүбшөөбэ. Мүнөө жэл аймагай ажахынуудта 22 мянга гаран хонид, 1300 үхэр, 1300 гахай үхөө. Саашадаа эдэ дутагдалнуудаа усадхаха талаар аймагай партийна организаци хэдэ хэдэн хэмжээнүүдые абажа байна.

Аймагай колхоз, совхозуудта 300—400 үнеэдтэй һаалиин томо фермэнүүд түхеэрэгдэнэ, мал шахан таргалуулха тусхай шэглэлтэй отделени, бригаданууд эмхидхэгдэнэ. Жэшээнь, Аргадын совхоздо жэлдээ 500—600 үхэр, 1000 гахай шахан таргалуулха тусхай отделени байгуулагдаа. Энэ отделени гансахан малай шэгнүүр нэмээжэ, жэлдээ 1940 центнер үхэрэй, 1100 центнер гахайн мяха үйлэдбэрилхэ аргатай байха. 1967 ондо энэ отделени малай шэгнүүр нэмээжэ, 290 мянган түхэриг олзо доход оруулхаар хараалагдана. Имэрхүү отделени, бригаданууд ажахы бүхэндэ эмхидхэгдэжэ байна.

Ажахынуудта малай һүрэгүүдые һайжаруулха талаар зарим тэды хүдэлмэри хэгдээ. Мүнөө үедэ ажахынуудnай 27 мянга гаран томо эрьенүүдтэй, 6000 гаран түлгэнүүдтэй, 5—6 мянган гунан, хашараг сарнуудтай болонхой. Эдэ үдэрнүүдтэ колхоз, совхозуудай хубиин ажахынуудһаа 600 гаран үхэр худалдажа абаа.

Хойшодоо эхэ хонидой һубайралгатай, хурьгадай үхэл гарзатай тэмсэхын тула зарим хонидоо хабар хурьгалуулха гэжэ шиидээбди. Энэ ушарта хурьгашад дуталдахаяа болихо, нялха хурьгадта дулаан байра бэлдэхэдэ, түлеэ залһанда гаргаша бага болохонь элитэ.

Саашань нүхэр Шабагоров колхоз, совхозуудта экономическа хүдэлмэри һайжаруулха ажахын хүтэлбэрилэгшэдые энээндэ һургаха тушаа тогтоод, республикын хэдэн эмхи зургаануудта эрилтэ табиба.

— Партиин ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүдэй хүсэн колхоз, совхозуудай үйлэдбэри дээрэ элитээр харагдана, — гээд Зэдын аймагай үйлэдбэриин управлениин начальник **И. Ф. Воробьев** үгөө захалба. — Ажалаа шэнэ ёһоор эрхилхэ, түсэблэхэ, экономическа талаар урмашуулха хэмжээнүүдэй ямар ехэ аша туһатай байһыень хүдөөгэй ажалшад ойлгоо. Үнгэрһэн хоёр жэлэй туршада аймагай ажахынуудта товарна продукциин хэмжээн эрид дээшэлжэ, энэ жэлэй эсэстэ 11 миллион гаран түхэригтэ хүрэхөөр хүлеэгдэнэ. Энэ үедэ аймагай бүхы ажахынууд ашаг олзотойгоор гараба.

Газар тариалан эрхилхэ талааршье зарим хубилалтанууд харагдана. Үнгэрһэн 2 жэлэй туршада аймагай 7 ажахыда севооборотнууд баримталагдадаг болоо. Бэшэ ажахынуудта энэ хүдэлмэри 1970 он болотор дүүргэгдэхэ юм. Ажалай эмхидхэлэй һайжаруулагдаһанай, тариалангаа зүбөөр хубааридаг болоһоной, агротехникэ баримталһанай ашаар ороохо тарианай ургаса нилээд дээшэлээ.

Саашань нүхэр Воробьев малай үүлтэр һайжаруулха талаар хэгдэжэ байһан хүдэлмэридэ тогтоод, ажалшадай дунда эмхидхэлэй болон политическэ хүдэлмэри ябуулха талаар партийна организацинуудай оролдолго гаргадаг болоһон тухай хэлээ. Ажалшадай дунда социалис мүрысөөн ургэнөөр дэлгэрүүлэгдэжэ, тэрэнэй дүн саг ургэлжэ согсологдодог, мүрысөөгэй бригаданууд, фермэнүүд хоорондоо ябалсажа, бэе бэеынгээ хүдэлмэри шалгадаг һайн заншалтай болоод байнхай. Энээнэй хажуугаар ажалшадые материальна талаар урмашуулха хэмжээнүүд абтана. Түсэб, уялгануудаа амжалтатайгаар дүүргэһэн, үлүүлэн дүүргэһэн колхоэнигуудта, совхозуудай хүдэлмэришэдтэ 1965 ондо нэмэлтэ түлбэри болгон 1100 хони, хурьгад, 86 тугал, 9 унаган, 87 поршоонхо, 10 мянган центнер тариан, 40 мянган түхэриг мүнгөөр үгтэһэн байха юм.

Теэд түйлэһэн эдэ амжалтануудаа манай һанаа амаруулнагүй, — гээд үгэ хэлэгшэ үргэлжэлүүлбэ. Хүдөө ажахыгаа хурдан хүгжөөхэ арга боломжонууд үшөөл хүсэдөөр ашаглагданагүй. Үнеэн бүриһөө жэлдээ 1400 килограммһаа ехэ һүн һаагданагүй. Энэмнай багал гэшэ. Тугаллаһан үнеэн 300 үдэр һаагдаха ёһотой гэжэ тоолобол, үнеэн бүриһөө суудхэдэ миил 4,7 килограмм һүн абтаһан болоно. Энээнэй шалтгааниинь юуб гэхэдэ, үнеэдэймнай үүлтэр муу, тэрэниие һайжаруулха хүдэлмэри үшөөл һулаар ябуулагдана. Энэ талаар ажахынуудай хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд зэмэтэй байбашье, Хүдөө ажахын министерствын харюусалга ехэ гэшэ. Манай эрдэмтэдшье энэ талаар туһаламжа биратай хүргэнэгүй.

Эбэртэ бодо малай, хонидой тоо олошоруулхын, мяха ехээр абадаг болохын тула гахай олоор үсхэбэрилээгүйдэ аргагүй. Энээниие ажахынуудай зарим хүтэлбэрилэгшэд ойлгожо, зохихо хэмжээ абажа захалаа. Мүнөө үедэ 312 эмэ гахай илгагдажа, 175-ниинь үрэжүүлэгдээ. Бүхыдөө 806 гахай ороондо оруулагдаха юм. Тиигэжэ ажахынуудта 4800 поршоонхо үлүү абтажа, 1967 ондо адагынь 2000 центнер гахайн мяха нэмэжэ үйлэдбэрилхэ арга олгогдохонь.

Партиин ЦК-гай Пленум дээрэ хүдөө ажахын продуктнуудые худалдан абаха гурим һайжаруулха тухай горитой хэлэгдэһэн. Тиигэбэшье энэ хүдэлмэридэ дутагдалнууд олон ушарна. Илангаяа овощ, хартаабха тушаан абадаг эмхи зургаанууд муугаар хүдэлнэ. Эдэ продуктнуудые хадагалдаг зургаанууд, жэшээнь, Горпищеторг болон бусад организацинууд тусхай склад, автомашинануудаар дутамаг байһан ушарһаа, тэрэниие саг соонь абадаггүй, гутаадаг байха юм. Мүн абаһан продуктнуудаа түлөө тэдэнэй ажахынуудтай саг соонь тоосонгүй. Тэрэшэлэн мяха, һү тушаахадашье бэрхэшээлтэй байдаг. Мяханай комбинат Министрнүүдэй Совэдэй тогтооһон графигай ёһоор мал тушаажа абадаггүй, хэдэн үдэрөөр газаагаа барижа тураалаг, муу заншалтай.

Хүдөө ажахые электрын элшэ хүсөөр хангаха тушаа парти, правительствын заабари республика дотор хэр зэргэ дүүргэгдэжэ байһан тухай «Главсельэлектрострой» гэжэ нүүдэл оньһожоруулагдамал колоннын начальник **А. И. Козель** пленумдэ хабаадагшадта хөөрэжэ үгэбэ. Һүүлэй 2 жэлэй туршада электрын хүсэ дамжуулха 2000 гаран километр утаһан татагдажа, 271 трансформаторна подстанци тодхогдоо. Энэ үедэ 700 шахуу электродвигатель, 37 мянган электролампованууд тодхогдоһон байна. Тиигэжэ манай республикын колхоз, совхозууд түбэй электростанцинуудһаа хүсэ абалгараа хүршэ областьнуудһаа холо түрүүлжэ гараа.

Энээнһээ гадна, Баргажанда 2500 киловатт хүсэтэй дизельнэ, автомат оньһотой электростанци ашаглалгада оруулагдаа. Жэлэй дүүрэтэр Баргажанһаа Хурамхаан хүрэтэр 25 киловольт хүсэтэй лини татагдажа дүүрэхэ. Тиигэжэ Баргажанай колхоз, совхозууд найдамтай һайн электрын элшэ хүсөөр хүсэт хангагдаха юм. Энэ жэлдэ электрын элшэ дамжуулха лини 21 совхоздо хүргэгдэжэ, тэндэ трансформаторна подстанцинууд тодхогдоһон. Мүнөө үедэ иимэ хүдэлмэри 17 колхоздо хэгдэжэ байна. Эдэ бүгэдэ колхоз, совхозуудай үйлэдбэри һайжаруулгада нүлөөлхэ байһаниинь дамжаггүй.

Тиигэбэшье хүдөө ажахые электрын элшэ хүсөөр хангаха талаар дутагдалнууд олон. Манай коллектив барилгын монтажна хүдэлмэри хэхэ 10 һарынтаа түсэб дүүргэөшье һаа, зарим газарта саг соонь электрын элшэ хүсэ үгэжэ шадаагүй. Чисааннын, Хүдэриин, Хяагтын, «Эрдэм», «Октябрьский» совхозуудта болон бусад зарим ажахынуудта энэ хүдэлмэри унжагайраа гэжэ үгэ хэлэгшэ мэдэрбэ.

Саашань нүхэр Козель табан жэлэй туршада хэгдэхэ хүдэлмэри тухайгаа хэлэбэ. Тиигэжэ 1970 ондо хүдөө ажахыда электрын элшэ хүсэ хэрэглэлгэ 4,4 дахин ехэ болохо байна. Хүдөөгэй хүн бүхэндэ абажа үзэхэдэ, 1965 ондо 146 киловатт-час хэрэглэгдэдэг байбал, тэрэнь 1970 ондо 605 киловатт-часта хүрэхэ юм. Агуухэ Октябриин 50 жэлэй ой хүрэтэр манай республикын бүхы аймагууд (Хойто-Байгалай, Баунтын, Ахын аймагуудһаа бэшэнь) түбэй электростанцинуудһаа элшэ хүсэ абаха байна.

Мартын Пленумэй шиидхэбэринүүд аймагай ажалшадые шэнэ амжалтада зоригжуулһан, тэдэнэй эдэбхи үүсхэл дээшэлүүлжэ, хэһэн ажалдаа этигэлтэйгээр хандадаг болгоо, — гээд КПСС-эй Кабанскын райкомой секретарь **В. И. Титов** хэлэжэ эхилбэ. Һүүлэй хоёр жэлэй туршада гүрэнэй түсэб-захил амжалтатайгаар үлүүлэн дүүргэгдэһэн байна. Түсэбөө үлүүлэн дүүргэһэнэй ашаар байгша ондо, 1967 ондо гүрэндэ тушаагдахаар хараалагдаһанай зэргэ продукци тушаагдаа. Тиигэжэ ерэхэ жэлдэ — ойн баярай жэлдэ — аймагай ажалшад 1968 ондо хараалагдаһанай зэргэ продукци гүрэндөө худалдаха юм. Энэмнай манай совхозуудай ажалай бэлэг болохо бшуу.

Һүүлэй жэлнүүдтэ манай совхозууд ажахы доторoo тусхай һалбари баримталдаг шэглэлтэй боложо байнхай. Энэнэй аша үрэнь эли харагдана. Имагтад энээнэй ашаар мяха, һүн эрид ехээр абтадаг, гүрэндэ худалдадаг болобо. Малайшье үүлтэр һайжаржа байна. Һүүлэй жэлнүүдтэ, 1964 онойхитой сасуулхада, үнеэн бүриһөө 294 килограмм һүн ехээр абтадаг боложо, байгша ондо тэрэнь 2000 килограммда хүргэгдэхэ. Эдэ жэлнүүдтэ 100 үнеэн, гунжан бүриһөө 89—99 тугал абтана.

Шергинскэ совхоз гахай үсхэбэрилдэг шэглэлтэй боложо, энэ жэлдэ 15 мянган центнер мяха тушаагаа гэхэ гү, али 1964 онойхиһоо 5000 центнерээр ехэ болоно. Эндэ гансахан гахайн мяхан 11 мянган центнер худалдагдаа. Хоёр жэлэй урдаханаа энэнь 2 дахин бага байһан. Кабанскын совхоз абажа үзэе. Эндэхи шубуушад байгша оной 5,5 һарада эмэ нугаһан бүриһөө 132 үндэгэ абажа, тэрэнээ инкубаторта табихадань 87 процентнь дальбараа болохо, 95 процентнь дагжаатдэһан байха юм. Иимэ шадабаритай болоһоной эсэстэ байгша ондо 10 мянган центнер эрхим шанартай шубуунай мяхан гүрэндэ тушаагдаа. Мүнөө энэ совхоздо шубуу үсхэбэрилхэ хоёрдохи жэлээ ашаг олзотой һалбари болоод, ажахыдаа жэл бүри 80—100 мянган түхэриг олзо оруулна.

Иитэжэ ажахы доторoo тусхай мэргэжэлтэй болоходо зохисотой байна. Энэмнай эрдэм ухаанай талаар хүсэд үнэнһэ баримтатай.

Нүхэр Титов саашань газар тариалан зүбөөр ашаглаха, севооборотнуудые нэбтэрүүлхэ, үрэһэ бэлэдхэн абалгые гуримшуулха асуудалнуудта тогтобо. Мүнөө үедэ бүхы тарилгын 90—95 процент сортовой һайн үрэһөөр хэгдэнэ. Зүгөөр хартаабхын сорт шанахла талаар бэрхэшээлнүүд тохёолдоно. Мүнөө байһан үрэһэмнай ургаса багатай, элдэб үбшэндэ дайралдана. Мүн ороһоной складуудые, хартаабха хадагалха байрануудые бариха асуудалнууд шиидхэгдэнэгүй. Ороохо тарианай, үрэһэнэй хахадынь сарай доро хэбтэжэ, шанараа һулаpуулна гэшэ.

Манай аймагта торф гэжэ ехэ баялиг бии. Шэнжэлээд үзэхэдэ, гектарта 40 тонно торф-минеральна холисо хэрэглэхэдэ, хартаабхын ургаса гектарай 50 гаран центнерээр дээшэлнэ. Энэ баялигаа хүсэдөөр хэрэглэхэ шухала болоно.

Аймагнай газараар бага. Тиимэһээ паар үлөөхэ аргагүйдэнэбди. Энэ ушарта эртэ хахалагдаһан, һайса жэгдэлэгдэһэн намарай паар ехээр бэлдэхэ, олон жэлэй ногоо тариха эрилтэ табигдана. Мүнөө олон жэлэй ногоон 200-гаад гектар эзэлнэ. Байгша ондо олон жэлэй ногооной мянга шахуу центнер үрэһэн суглуулжа абагдаа. Горох тариһан газарта ороохон һайнаар ургадаг гэжэ бултанда мэдээжэ болоо. Тиимэһээ мүнөө үедэ энэ ургамал 5000 гаран гектар тариалан эзэлжэ, жэлдээ гектарай 13—14 центнер ургаса үгэнэ.

Хоёрдохи жэлээ манай аймагта «куузика» тариглажа байна. Энэ ургамал манай нютагта ехээр тааража, баян ургаса үгэнэ. Гектар бүриһөө 600 центнер брюквэ, 170 центнер набша намаан хуряагдана. Энэнь гектар бүриһөө 100 центнер тэжээлэй единицэ абтаһан ушартай.

Совхозуудгамнай экономическа хүдэлмэри нилээд һайжаруулагдаа. Ажахын хүтэлбэрилэгшэд, мэргэжэлтэд үйлэдбэриингөө экономико гүнзэгыгөөр шудалдаг боложо, хэһэн хүдэлмэриингөө үрэ дүн тоолодог, шэнжэлдэг болоод байна. Мүнөө үедэ үйлэдбэриин бүлэг бүхэндэ даабари хүргэгдэхэдөө һара һарада хэды шэнэ һэн гаргаша хэгдэхэб гэжэ тодорхойлогдоно. Тиигээд тэрэнэй дүн үйлэдбэриин зүблөөнүүд, экономическа конференцинүүд дээрэ һара бүри зүбшэн хэлсэгдэнэ. Энэмнай түрүүшынгээ үрэ дүн харуулаа.

Мүн нүхэр Титов ажахы доторoo үшөө хэрэглэгдээгүй байһан арга боломжонууд, дутагдалнууд тухайгаа тогтожо хэлээд, республикын «Сельхозтехникэ» нэгэдэлэй хүдэлмэриие шүүмжэлээ.

Гээгдэжэ ябаһан колхозуудай экономикые бэхижүүлхэ, хүдөө ажахын үйлэдбэриие саашадань хүгжөөхэ хэрэгтэ партиин ЦК-гай мартын Пленумэй шиидхэбэринүүд айхабтар аша үрэтэй байһан тухай Улаан-Үдын аймагай үйлэдбэриин управлениин начальник **В. Б. Бохиев** хэлэбэ. Хэрбээ энэ тогтоолой абтахаһаа урда тээхи табан жэлэй туршада манай ажахынууд жэлдээ гүрэндэ 85 мянган центнер таряа худалдадаг байбал, һүүлэй хоёр жэлдэ 95-100 мянган центнер тушааба. Хартаабха, овощ 13—14 мянган центнер тушаажа байбал, мүнөө тэрэнээ 20 мянга гаран центнертэ хүргөө. Тэрэшэлэн һү, үндэгэ, ноохо тушаалга дээшэлээ. Зүгөөр мяха үйлэдбэрилгэ нэгэл хэмдээ байһаар.

Яахадаа мяха абалга өөлэнэгүйб гэхэдэ, аймагай ажахынууд гахай һайса үсхэбэрилжэ биранагүй. Зарим колхоз, совхозуудай хүтэлбэрилэгшэд энээнэй ушар удхые ойлгонгүй, гахай үсхэбэрилгые гэдэргэ татана.

Хүдөө ажахын продуктнуудай худалдан абтадаг сэнгэй дээшэлһэнэй, мүн тэрэниие ехээр тушаадаг болоһоной ашаар колхоз, совхозуудай мүнгэн олзо оршо эрид дээшэлээ. Хэрбээ 1963—64 онуудта тэдэнэй мүнгэн олзо оршо жэлдээ 2,3 процентээр ургадаг байбал, 1965—66 онуудта 8 процентһоо ойн үлүү нэмэбэ. Мүнгэн олзо оршоноо дээшэлхэдэ, ажахынуудnай баригла ехээр хэхэ аргатай болоо. Эдэ жэлнүүдтэ аймагай бүхы колхозуудта үнеэдэй типовой байранууд бүтээгдэжэ, үйлэдбэриин бусад олон барилга хэгдээ.

Энээнһээ гадна колхознигуудай ажалай түлөөһэн гуримшуулагдажа, тэдэнэй олзо жэл бүри дээшэлнэ. Мүнөө бүхы колхозуудnай (Кировэй нэрэмжэтэ колхозһоо бэшээниинь) ооһадынгоо мүнгөөр колхознигуудай ажалай түлөөһые совхозой хүдэлмэришэдтэй адляар үгэхэ аргатай болоо.

Саашань нүхэр Бохиев аймагай колхозуудта үбһэ ногооной ургаса дээшэлүүлхэ, шугы бургааһа сэбэрлэхэ, үһа намаг хатааха, газар тариалангай культура дээшэлүүлхэ тушаа тогтожо хэлээ. Тиигээд аймагай ажахынууд ойн баярай жэлдэ бэелүүлхэ уялгануудаа хараалаад, тэрэнээ дүүргэхын түлөө үсэд шангаар ажаллажа байна гэбэ.

Пленум дээрэ, мүн республикын «Сельхозтехникэ» нэгэдэлэй түрүүлэгшэ **Н. Т. Антоненко**, Бэшүүрэй «Дружба» колхозой түрүүлэгшэ **Н. Б. Юмсунов**, Хяагтын үйлэдбэриин управлениин начальник **П. Н. Иванов**, республикын хүдөө ажахын министрэй орлогшо **С. С. Автушенко**, Сэлэнгын аймагай Тельманай нэрэмжэтэ колхозой түрүүлэгшэ **А. И. Чимитцыренов**, «Бурятэнерго» управлениин начальник **Б. С. Бутин**, республикын хүдөө ажахын министрэй орлогшо **Б. Н. Николаев** гэгшэд үгэ хэлэһэн байна.

Һүүлээрнь КПСС-эй обкомой нэгэдэхи секретарь **А. У. Модогоев** түгэсхэлэй үгэ хэлээ.

Хэлсэгдэһэн асуудалаар КПСС-эй обкомой пленум тодорхой тогтоол баталан абаа.

БурАССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

АКАДЕМИК М. А. ЛАВРЕНТЬЕВЫЕ БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Буряадай республикада эрдэм наука хүгжөөлгэдэ габьяатай байһанайнь түлөө СССР-эй Наукануудай академиин Вице-Президент, СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин түрүүлэгшэ, академик Михаил Алексеевич **Лаврентьевые** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ А. ХАХАЛОВ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин түлөө И. ЧЕРНЯКОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан.
1966 оной ноябриин 29.

БурАССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

АКАДЕМИК А. А. ТРОФИМУК ГЭГШЫЕ БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Буряадай республикада эрдэм наука хүгжөөлгэдэ ба геолого-минералогиин шэнжэлгэ хэхэ талаар габьяатай байһанайнь түлөө — СССР-эй Наукануудай академиин Президиумэй гэшүүн, СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин түрүүлэгшын нэгэдэхи орлогшо, академик Андрей Алексеевич **Трофимук** гэгшые Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ А. ХАХАЛОВ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин түлөө И. ЧЕРНЯКОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан.
1966 оной ноябриин 29.

БурАССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

СССР-эй НАУКАНУУДАЙ АКАДЕМИИН ГЭШҮҮН-КОРРЕСПОНДЕНТ А. П. ОКЛАДНИКОВЫЕ БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Буряадай республика дотор эрдэм наука хүгжөөлгэдэ болон түүхэ-археологиин шэнжэлгэ ябуулха талаар габьяатай байһанайнь түлөө СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин түүхын, хэлэ бэшэгэй болон философиин институдай директор, СССР-эй Наукануудай академиин гэшүүн-корреспондент Алексей Павлович **Окладниковые** Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ А. ХАХАЛОВ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин түлөө И. ЧЕРНЯКОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан.
1966 оной ноябриин 29.

БурАССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

НАУЧНА ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДТЭ БУРЯАДАЙ АССР-эй НАУКЫН БА ТЕХНИКЫН ГАБЬЯАТА АЖАЛ ЯБУУЛАГШЫН ХҮНДЭТЭ НЭРЭ ЗЭРГЭ ОЛГОХО ТУХАЙ

Эрдэм хүгжөөлгэдэ болон научна кадрнуудые бэлэдхэлгэдэ габьяатай байһанайнь түлөө «Буряадай АССР-эй Наукын ба техникын габьяата ажал ябуулагша» гэһэн хүндэтэ нэрэ зэргэ олгохо:

Асалханов Иннокентий Арсентьевичтэ — түүхын эрдэмэй доктор, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэдэ.

Элиасов Лазарь Ефимовичтэ — хэлэ бэшэгэй эрдэмэй доктор, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэдэ.

Филиппов Василий Родионовичто — ветеринарна эрдэмэй доктор, Буряадай хүдөө ажахын институдай ректортэ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ А. ХАХАЛОВ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин түлөө И. ЧЕРНЯКОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан.
1966 оной декабриин 1.

БурАССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ УКАЗ

ЭРДЭМ НАУКЫН ХҮДЭЛМЭРИЛЭГШЭДЫЕ БУРЯАДАЙ АССР-эй ВЕРХОВНО СОВЕДЭЙ ПРЕЗИДИУМЭЙ ХҮНДЭЛЭЛЭЙ ГРАМОТААР ШАГНАХА ТУХАЙ

Эрдэм наука болон научно-эмхидхэлэй хүдэлмэри ябуулгада үрэ дүн туйлаһанайнь түлөө Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Хүндэлэлэй грамотаар шагнаха:

Гурулев Станислав Андреевичые — геолого минералогиин эрдэмэй кандидат, Буряадай байгаали шэнжэлэлгын институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ.

Дворкин-Самарский Владимир Александровичые — геолого-минералогиин эрдэмэй кандидат, Буряадай байгаали шэнжэлэлгын институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ.

Дугарнимаев Цэрэн-Анчигые — хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиалай эрдэмтэ секретарь.

Залкинд Евгений Михайловичые — түүхын эрдэмэй доктор, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай ахалагша научна хүдэлмэрилэгшэ.

Лубсанов Даши Дашипыловичые — философиин эрдэмэй кандидат, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай директор.

Макеев Олег Владимировичые — геолого-минералогиин эрдэмэй доктор, СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиалай түрүүлэгшэ.

Малахинов Павел Ильичые — экономическа эрдэмэй доктор, Буряадай хүдөө ажахын институдай кафедрые даагша.

Семичев Борис Владимировичые — хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай научна хүдэлмэрилэгшэ.

Цыдендамбаев Цыбикжап Бобоевичые — хэлэ бэшэгэй эрдэмэй кандидат, Буряадай ниитын эрдэмэй институдай секторые даагша.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Түрүүлэгшэ А. ХАХАЛОВ.

Буряадай АССР-эй Верховно Соведэй Президиумэй Секретариин түлөө И. ЧЕРНЯКОВ.

Улаан-Үдэ, Соведүүдэй байшан.
1966 оной декабриин 1.

ЛЕНИНГРАДАЙ ОБЛАСТЬ ЛЕНИНЭЙ ОРДЕНООР ШАГНАГДАБА

Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуу ехэ дайнай үедэ Ленинград шадар немец-фашис булимтарагшадые һамна бута сохилгодо Ленинградай областиин ажалшадай эрэлхэг зориг, баатаршалга гаргаһанай түлөө, арадай ажахые хүгжөөлгэдэ амжалта туйлаһанай түлөө **Ленинградай** областиие СССР-эй Верховно Соведэй Президиум **Ленинэй** орденоор шагнаа.

Патриодуудай амжалта

ХАНОЙ. (ТАСС). Урда Вьетнамай партизанууд 1965 ондо, байгша оной зургаа һарын турша соо дайсанай 35.956 солдадуудые (тэрэ тоодо США-гай сэрэгүүдэй 12.345 солдадуудые) хүлһөөнь буулгаа.

Энэл үе соо эндэхи партизанууд 1900 үлүүтэй самолёт ба верголёдуудые унагааһан, гэмтээһэн, сэрэгэй 200 гаран судна уһа руу шэнгээһэн байна.

Эрхардын правительство тушаалһаа буугаа

БОНН. (ТАСС). Эрхардын правительствын тушаалһаа буулгые ФРГ-гэй президент баталаа гэжэ соносхогдоо.

ФРГ-гэй шэнэ канцлер

БОНН. (ТАСС). ФРГ-гэй бундестаг Курт Кизингерые Баруун Германиин канцлер болгон һунгаба. Энэнэй кандидатурые ХДС—ХСС парти дэбжүүлһэн байна.

ХИЛЫН СААНАҺАА

США-гай 48 штадта тревого соносхогдоо

ВАШИНГТОН. (ТАСС). Сэрэгэй, граждан оборонын бэлэдхэл шалгаха зорилгоор декабриин 1-дэ США-гай 48 штат дотор ядерна добголго һажаалгаһан хоёр үдэрэй һуралсалай тревого соносхогдоо.

ФРГ-гэй шэнэ правительство

ХДС—ХСС-эй, социал-демократическа партиин түлөөлэгшэдэй ороһон, ФРГ-гэй шэнэ правительствын состав Бонндо соносхогдоо. Энэ правительствые канцлер Кизингер (ХДС) толгойлно. Урда тээнь гадаадын хэрэгүүдэй министр байһан Шредер оборонын министрээр томилогдоо.

ХСС-эй түрүүлэгшэ Штраус дүрбэн жэлэй турша соо забһарлалга хэһэнэй һүүлээр дахинаа правительствада орожо, финансын министрэй тушаал даахань.

Бонной засаг захиргаанда түрүүшынхеэ оролсоһон СДПГ шэнэ кабинедтэ 9 министрэй тушаал эзэлээ. СДПГ-эй түрүүлэгшэ Брандт канцлерай орлогшын, гадаадын хэрэгүүдэй министрэй тушаал дааба.

Холимол шэнэ правительство бии болгохын урда тээ политическэ партинуудай удамаршадай дунда нюуса далдын арсалдаан удаан үргэлжэлһэн байна.

(ТАСС)

Агуухэ Октябриин 50 жэлэй ойдо

„БАЙГАЛАЙ“ ХУБИ ЗАЯАН

СИБИРИИН агуухэ түмэр замые «алдарта далайгаар» холбоһон «Байгал» гэжэ асари томо ледокол-хаарбаза тухай дуулаагүй наһажаал хүн манай хизаарта үсөөн ёһотой.

Улаан-Үдэдэ ажаһуугша Сергей Иванович Солнцев домог суудал гараһан дурсагдагша онгосые юрэ хараа бэшэ, харин тэрээн дээрэ машинистээр хүдэлһэн байна. Мүнөө нүхэр Солнцев 83 наһатай.

— Байһан юм даа, тиимэ баатар, байһан юм...,—гэжэ хуушанай машинист түүхэтэ ушарнуудые ойндоо һэргээнэ.—Утань зуун метр хүрэдэг бэлэй. Тэрээн дээрэ тодхоотой ууралай 15 котёл, гурбан гол машиные, мүн туһалагша 20 механизмтайгаарнь хүдэлгэжэ, айхабтар ехэ хүсэн болгодог байгаа. Командань 200 шамбай хүбүүдһээ бүридэдэг бэлэй. Гансал бидэ, машинистнүүд, 20 хүн һэмди.

«Байгалые» Англида бүтээһэн. Хаанта засаг тэрэниие найман миллион түхэритэй алтаар худалдажа абаад, 27 вагонуудта хуби хубяарнь задалан тээжэ, 1900 ондо Листвиничное тосхондо асарһан юм. Жэл соо бүхы түхеэрэлгэнүүдэйнь хабсаргандажа бэлэн болоходо тэрэниие ашаглажа эхилэлгэдэ зорюулагдаһан ёһололдо Эрхүү, Дээдэ-Үдэ болон Россин империин бусадшье хотонуудай 5000 хүдэлмэришэд, албахаагшад, айлшад сугларжа, баярай «Ура» хашхараатаар Байгал далайн шэмэрүүн эрьеые доһолгоо бэлэй. Тэрэ үеын түмэр замай захиргаанһаа гадна, баяшуул түлөөһэтүй найр зугаа эмхидхэжэ баярай үдэрые тэмдэглээ һэн.

Сергей Иванович «Байгал» ледоколой хабсаргагдажа байхада Хяагтын баян Немчиковэй «Иннокентий» гэжэ пароходой туһалагшаар ажалладаг байгаа. Удаань Листвиничнэ портдо хүдэлмэрилжэ байһанаа 1904 онһоо 1906 он болотор «Байгал» ледоколдо алба хэһэн юм.

— Сэхынь хэлэхэдэ, ледокол дээрэхи албан хэрэгээрээ омогорхогшо һэм,—гэжэ тэрэ хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ, — Машинануудшье, каютануудшье, мүн эбтэй эетэй командамнайшье бүгэдэ намда һайшаагдадаг һэн. Ледоколой командир Иван Степанович Копоченков, ахалагша механик Мартын Августович Казик гэгшэд тушаа намда муу һанал үлөөгүй юм.

Ледоколой үгы сагта Сибириин агуухэ замаар зөөгдэһэн ашаан зундаа Байгал дээгүүр баяшуулай багахан пароходуудаар, үбэлдөө хамбыгаар шэрэгдэжэ эрьеһээ эрьедэ хүргэгдэдэг байгаа. Юуб гэхэдэ, Байгалые тойроһон түмэр зам тэрэ үедэ үшөө хэгдэжэ байгаа ха юм.

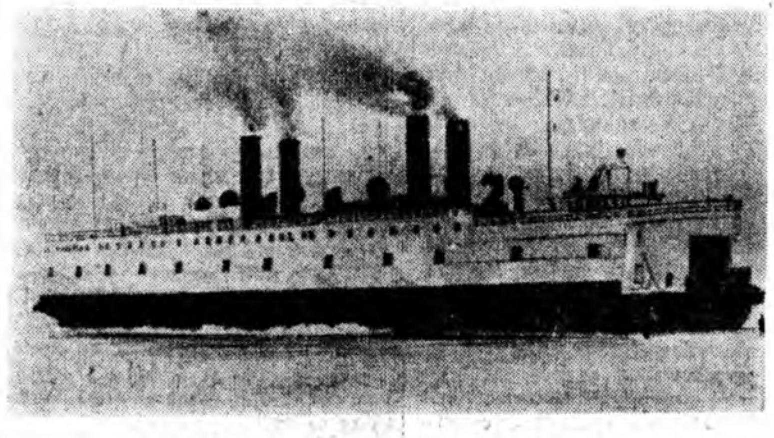
Ашаа ехэтэй ледоколнай Байгалай мүльһэ шууяатай, хүсэтэйгөөр һэтэлэн зүдхэжэ пристаньнуудай хоорондо хэтэ эрьесэ хэдэг һэн.

1905 оной хуушаар барилгашад Байгалай эрьеын байсануудта 92-дохи тоннель барижа, түмэр замай Байгал—Слюдянка гэһэн участок ашаглалгада үгтөө бэлэй. Тэрэнэй ашаар ледоколоймнай түмэр замые холбохо үүргэнь дүүрээ һааб даа. Тиигэбэшье «ажалша баатарнай» амаржа, эрьеын гүйхэндэ хэбтээгүй, Байгал далайн булан тохойгоор һуурижаһан загаһашад, ангуушад болон алта малтагшадта 12 жэлэй турша соо шухала ашаа зөөдэг байгаа.

Агуухэ Октябриин революциин мандамсаар «Байгал» ледоколой эгээн үга ургада Улаан туг намилзаа һэн. Дүлэн шуурганта граждан дайнай жэлнүүдтэ тохой дээрээ үхэр буунуудые тодхоһон ледокол-хаарбаза Байгалай эрьенүүдые болон тэрээгээр гараһан түмэр замай шутамые сагаантанһаа хамгаалдаг, тэдэнэй обоорон шэбээлһэн бүлэгүүдые үй бута сохидог байгаа.

1918 оной август һарада революцида харша эгэгээдүүд Байгалай эрье саг зуура эзэмдэжэ байгаа юм. Сагаантан, гол түлэб хоро шараа бусалһан хаанай армиин офицернүүд, дээрэмэй мэхэ гохоор «Феодосия» гэжэ пароход булимтараад, Байгалай флотилиин байрлаһан Мысовой тээшэ шэтлээ һэн.

...Зунай зулгы һайхан үдэр. Далай тээһээ һэрюухэнээр үлеэжэ, үдын наран аятайгаар игаажа байгаа. «Байгал» ледокол дээрэ дежурлажа байһан зонууд бааржа зүдхэнхэй дүтэлжэ ябаһан

«Феодосию» ямаршье ажаг һэжэг түрөөгүй байгаа. Харин энэ үедэ дайсадай үхэр буунууд ледоколые хараадаа абанхай, шабха дээрээ ябаа ха юм. Уданшьегүй үхэр буунуудай зэргэ буудаһан залп наяржа, ледоколой вагонно палуба дээрэ дүлэн соробхилоо бэлэй. Матросуудай мэгдүү түргөөр дайшалхы постнуудаа эзэлжэ байхадань, гэнжэнүүд аблатайгаар татагдажа якорь үргэгдөө һэн. Капитан ледоколоо дайшалхы байлалда оруулхаар забдабашье оройтоһон байгаа. Удаадахи һомонууд кораблиие залуургүй болгоод, түймэр түргэдүүлээ һэн.

— Би тэрэ үедэ ледоколдо ажаллахаяа болиһон, Мысовая станциин деподо хүдэлжэ байгааб. Гэбэшье танил, түрэл болоһон командатаяа холбоо барисаагаа таһалдуулдаггүй һэм,—гэжэ С. И. Солнцев хөөрөөгөө үргэлжэлүүлнэ. — Тэрэл үдэр Солнцев танилтаяа Мысовая станцида ойрохон үбһэ сабшаад, үлынгөө хоол бариха гэжэ байтарнай дурсагдагша ушар болоһон юм. Үсэгэлдэр хада манай байһан «Феодосия» яагаад «Байгалаа» буудажа байба гээшэб гэжэ ехэтэ гайхаа бэлэйбди. Һүүлдэнь юунэй болоһые таахадаа, айхабтар ехэ уур сухалай гомдолоор халяа һэмди. Сагаантан ледоколые тулгажа буудаад, удаань үхэр буунуудайнгаа үхэлтэ амые түмэр зам тээшэ шэглүүлээ. Этээл тэрэ үедэ Дээдэ-Үдэ тээшэ ошожо ябаһан улаан-армеецүүдэй эшелониие буудаа бэлэй.

Һүүлдэнь Байгалай эрье ошоходомнай ледокол соробхилон шатажа байгаа. Командынь гэшүүд аха аргаараа эрьедэ гаража, станцида ажаһуугшад али болохоор туһалһан, хоргодуулһан юм.

Хорёод онуудта Мысовая шадар ябаһан хүн Байгалай эрьедэ дүтэшэг, далайн гүйхэншэг газарай элһэлиг оёорто шаагдаһан «ажалша баатарай» абарга хубиие анхарһан байха. Һүүлдэнь ледоколой бэе автогенээр тайрагдан зүһэгдөөд, Ураалай заводуудта хайлуулагдахаар эльгээгдээ бэлэй.

...Сергей Иванович хөөрөөгөө түгэсхөөд, залуу наһаяа, үнгэрһэн холын тэрэ ушар хаража байһан мэтээр баруун хаданууда аһас дээгүүр Байгал тээшэ шэмээгүйгөөр ойр зуура шэртэбэ. Удаань «Байгал» ледоколой фото-зураг гаргажа харуулаа һэн.

Сагаантаниие Сибирьһээ намнаһанай һүүлээр С. И. Солнцев Мысовая станциин деподо хүдэлмэрилһөөр байгаа. Тиихэдээ тэндээ Совет засаг байгуулалсаха хэрэгтэ эдэбхитэйгээр хабаадалсаһан, субботнигуудта ажаллаһан, мүн оронойнгоо ой модоной баялигые гал түймэрһөө хамгаалалсадаг байгаа. Тэрэ 1920 онһоо 1929 он болотор горсоведэй депутадаар үргэлжэ һунгагдаһан байха.

Наян гурбан наһан соогоо олон юумэ үзэһэн, хараһан Сергей Иванович мүнөө түрэл хизаарайнгаа үнгэрһэн түүхые залуу үетэндэ хөөрэжэ тэдэниие һонирхуулдаг, баясуулдаг зангаалтай.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: 1. С. И. Солнцев. 2. «Байгал» гэжэ ледокол.

В. КАТОК.
Авторай фото.

ЭНЭ ХУУДАҺАНДАМНАЙ УНШАГТЫ:

Эртэ урда сагай шэдитэ бүтээлнүүд тухай.

Англида бүтээгдэһэн онгосо.

22-дохи апрельһээ эхилһэн.

ШЭХЭНЭЙ ШЭМЭГ НЮДЭНЭЙ ХУЖАР

РАДИО КРУЖОК

Тамирай дунда һургуулиин һурагшад радио спортдо ехээр һонирхоно. Һургуулида эмхидхэгдэһэн энэ кружогые багша Е. С. Писарев хүтэлбэрилдэг. Кружогой хөдэлмэри һурагшадай анхаралые ехээр татадаг юм. Тэдэнэр өөһэдөө радиоприёмник бүтээнэ. Кружогойхид техническэ түхэлэй спортоор һургуулидаа мүрысөө эмхидхэнэ.

Хяагтын энэ һургуулиин һурагшад 1965 ондо радио-телевидениин спортоор үнгэргэгдэһэн республикын һургуулинуудай мүрысөөндэ эрхим сэгнэлтэ абажа, нэгэдэхи һуури эзэлһэн байха юм. Тэрэ һорёондо шалгарһан һурагшад Анатолий Паликов, Анатолий Третьяков, Иван Агафонов гэгшэдэй хүдэлмэри һайн сэгнэлтэ абажа, дипломуудта хүртэһэн байна.

Э. БАДМАИН.

БҮХЫ ДЭЛХЭЙН гүрэнүүдтэ 50 гаран ондо ондоо календарь бии. «Мүнөө ямар жэл бэ?» —гэһэн асуудалда элдэб янзын харюу үгтэдэг. Иранда 21-дэхи мартһаа эхилһэн 1345-дахи жэл гэжэ харюусаха, Израгайхид 1386-дахи жэл 22-дохи апрельһээ эхилһэн гэхэ.

Европынхидой календарь бидэ хэрэглэнэбди. Тэрэмнай григорианска гэжэ нэрлэгдэдэг. Энэ календариин ёһоор һарын ута 28 хоногһоо 31 хоногтой болодог. Тиихэдэ кварталынь 90—92 үдэртэй. Жэлэй нэгэдэхи хахадынь хоёрдохи хахадһаа хоёр гурбан хоногоор богони.

Манай Байгал шадар ажаһуудаг буряадуудай календарь 12 жэлтэй. Тэдэнь бүлта нэрэтэй юм.

Хаа-яа үбгэд, хүгшэд: «ямар жэлдэ ши түрэһэмши?»—гэжэ асуудаг. Тиигээд жэлнүүдээ хуушаарнь Хулгана, Үхэр, Бар, Туулай, Луу, Могой, Морин, Хонин, Мэшэн, Тахяа, Нохой, Гахай гээд тооложо эхилдэг. Арбан хоёрдохи Гахай жэлэй дүүрэхэдэ баһа нэгэдэхи Хулгана жэлһээ эхилдэг. Намартаа олон мүшэдэй һайнаар харагдахалаар жэл эхилнэ гэжэ тоологдодог. Энэ 1966 оной сентябрь һараһаа Морин жэл ороод байна.

АРБАН ХОЁР НЭРЭТЭЙ БУРЯАДАЙ КАЛЕНДАРЬ

Урдань эдэ арбан хоёр жэлнүүдээ дуунда оруулаад, иигэжэ дууладаг байгаа:

Алтан дэлхэй нютагтай,
Агал зээргэнэ эдишэтэй,
Арбан зүгтөө шурган ябадаг,
Ама сагаан Хулгана юм даа.
Аргай даргай эбэртэй
Аса дүрбэн туруутай,
Аажам тайбан алхан ябадаг
Амтан һүтэй Үхэр юм даа.
Арын модон нютагтай,
Арбан зургаан араатай,
Амитан бүхэниие айлгадаг
Алаг эрээн Бар юм даа.
Будан, будан буудалтай,
Буурал һаарал үнгэтэй
Бурьяма хурдан гүйдэлтэй
Бударaa ехэтэй Туулай юм даа.
Агаар тэнгэри нютагтай,
Алтан бүмбэгэ тоглоотой,
Аянгын һомо буулгадаг
Абарга хүсэтэй Луу юм даа.
Уулын энгэр нютагтай,
Утал эрээн бэетэй,
Уулзаһан бүгэдые сошоодог
Уран хэлэтэй Могой юм даа.
Дуутай дүрбэн туруутай,
Дурам хара нюдэтэй,
Түүрэн, түүрэн хатардаг
Түрын хүг Морин юм даа.
Дун сагаан бэетэй,
Дугы сагаан һүүлтэй,
Дуржаганатар маарадаг
Дурасхал ехэтэй Хонин юм даа.
Үндэр модон нютагтай,
Үзэм жэмэс эдишэтэй,
Уулзаһан бүгэдые дуряадаг
Үзэмжэ муутай Мэшэн юм даа.
Сахир мэлигэн үндэгэтэй,
Шабга улаан нюдэтэй,
Саг сагтаа жэргэдэг
Сагаан алаг Тахяа юм даа.
Хүр хурхэн дуутай,
Хүрэнгэ зөөри сахигша,
Хүнэй үриин туһамарша
Хүл хурдан Нохой юм даа.
Гайгуун гангар нютагтай,
Гандан дэгэ хамартай,
Газарай хүрьһэ урбуулдаг
Гайхал ехэтэй Гахай юм даа.

С. СКОЛЬЖИКОВА,
СССР-эй Географическа обществын бодото гэшүүн бэшэжэ абаба.
Эрхүүгэй областиин Буряад-Енгүүд нютаг.

Улаан-Үдын пионернүүдэй байшан. Шэнэ зүжэг. А. ВОРОНОВОЙ фото.

ПРАВДА БУРЯТИИ

Мүнөөдэрэй номерто

Нэгэдэхи хуудаһанда: Совет-Венгриин хани барисаанай митинг дээрэ Л. И. Брежневэй хэлэһэн үгэ; Новороссийск городто орден барюулгын һайндэр тухай.

Хоёрдохи хуудаһанда: СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиал тухай материалнууд.

Гурбадахи хуудаһанда: КПСС-эй Буряадай обкомой IV пленум.

Дүрбэдэхи хуудаһанда: «Субботний огонек».

САГАЙ УЛАРИЛ

Улаан-Үдын авиаметстанциин мэдээсэһэнэй ёһоор, мүнөөдэр республика доторнай сагай уларил иимэ байхаар хүлеэгдэнэ:

нэгэ бүрхэжэ, нэгэ сэлмэжэ байха. Хойто аймагуудаар саһан орохогүй, бусад нютагуудаар бага зэргэ орохо. Баруун хойноһоо һүлаханаар һалхилха. Хойто аймагуудта 15—20, Байгал шадар 5—10, бусад газарнуудаар 10—15 градус хүйтэрхэ. Улаан-Үдэ городто һүниндөө 18—20, үдэртөө 12—14 градус хүйтэн байха.

Декабриин 4—5-най үдэрнүүдтэ саһан орохогүй, бага зэргэ баруун хойноһоо һалхилха. Хойто ба баруун урда аймагуудаар һүниндөө 19—34, үдэртөө 20—25 градус хүйтэн болохо.

ЗАМБИ ТУБИИН ДОЛООН ШЭДИ

ЕГИПЕТ, ВАВИЛОН, ГРЕЦИ гэдэг эртэ урдын эгээл хүгжэнги гүрэнүүдэй урашуулай бүтээһэн суута долоон шэдинүүд үшөө 2 мянган жэлэй саада тээ суурхажа байһан юм.

Тэрэ сагһаа хойшо эрдэмтэд энэ долоон шэдинүүдые нэрлэхэдээ египедэй пирамидануудые, «Вавилоной сэсэрлигые, Олимпидахи Зевс бурханай хүшөөе, Артемидэ бурханай Эфес хотодохи сүмэ, Родос арал дээрэхи хүшөөе, Мавсол хаанай Галикарнас шадартахи сүмые, Александриин шадарай Фарос аралдахи маягые хэлэдэг юм. Һүүлэй үедэ, мүн эдэ шэдитэ бүтээлнүүдэй дэргэдэ Римэй коллизей, Александрийска библиотекэ, Пергамска алтарь гурбаниие оруулдаг.

Нара һалхинда үни удаан саг соо байһан тула һандаржа, эдэ гайхамшагта бүтээлнүүдэй тундаһаа гансал Египедэй пирамиданууд мүнөө үлэнхэй юм. Тэдэнэй нэгэниинь—алебастр саркофагтайнь — мүнөө болотор хүсэд шэнжэлэгдээгүй, гайхамшагта нюусаяа дараһан зандаа юм. Түс пирамида тухай залуу египтолог М. Гонейм гэгшэ «Мартагдаһан пирамида» гэжэ ном соогоо хөөрэнэ. Тиихэдээ энэ пирамидые нэгэшье эрдэмтэн урдань шэнжэлээгүй байгаа. Досоохи саркофагынь хүнэй нюдэндэ хүртөөгүй, үнөөхи анханайнтаа зандаа үлөө. Энээн тухай түс ном соогоо залуу эрдэмтэн ехэ һониноор хөөрэнэ. Уншагша археологуудтай хамта табин зуун жэл соо хүнэй гарай хүрөөгүй түүхын үлэгдэлнүүдтэй танилсаха. Тиихэдээ хуурсаг соо хадагалаатай байһан тэрэ үеын суута фараоной намтартай танилсаха.

Түс пирамидануудай барилга тухай, тэдэниие яажа бүтээһые «Бурханууд, һүмэнүүд, эрдэмтэд» гэжэ К. Карамэй ном соо хэлэгдэнэ. Мүн Нил мүрэнэй эрьедэ мүнөө үедэ олложо байһан нюусанууд болон Египедэй фараон Тутанхамон гэгшын хүүрэй субарга тухай уншахада һонин.

Жэшээнь, энэ ном соо «Баханануудай тухай дэбтэр» гэжэ бүлэгтэнь Вавилоной сэсэрлигүүд урдань юундэ Ассириин хатан хаан Семирамидэй нэрэ зүүдэг байһые элирүүлнэ. Үнэн дээрээ энэ гайхамшагта сэсэрлигые Вавилоной хаан Навуходоносре гэгшын Амитиса гэжэ һамгандаа барюулжа үгэһэн байха юм. Амитиса хадаа Мидии гэжэ гүрэнэй хатан хаан байһан һэн ха. Энэ сэсэрлигүүд тэрэнэй түрэл нютагые һануулдаг байгаа. Ефрат мүрэнэй зүүн эрьеые зубшуулаад, аяар холын Индиһээ асаржа тариһан энэ сэсэрлигые хэдэн зуун боолнууд уһалдаг байгаа.

Мүн А. Вощининагай «Эртэ урда сагай искусство» гэжэ ном соо тэрэ үеын суута скульптор Фидия тухай хэлэгдэнэ. Грециин энэ агуухэ хүбүүн хадаа Зевс бурханай дүрые Олимп гэжэ хотодо бодхоһон юм.

Мавзолей гээшые юун гээшэб гэжэ мүнөө хүн зон мэдэхэ ёһотой. Зүгөөр энэ нэрэ тон түрүүн Мавсол хаанай хүүрэй һүмэһөө эхи абаһан тухай Ю. Калпинский «Эртэ урда сагай Грециин искусство» гэжэ ном соогоо хөөрэнэ. Галикарнас хотодохи энэ мавзолейн нэгэдэхи дабхарта Мавсол хаан һамгантаяа хэбтэдэг. Тиихэдээ энэ дабхарынь дун сагаан мрамораар бүтээгдэһэн юм. Ханаарнь грекүүдэй амазонкануудтай (эхэнэр дайшалтай) дайлалдажа байһые харуулһан, һиилэжэ бүтээһэн зурагууд мүнөөшье һүр жабхалантайгаар харагдадаг. Энэ мавзолейн суута бахананууд ба субаргада адли уран бүтээл дэлхэй дээрэ үгы.

«Замби түбиин долоон шэди» гэжэ номой авторнууд А. Нейхарт ба И. Шитова гэгшэд арад түмэндэ мэдээжэ «долоон шэди» тухай шэнэ үгэ, шэнэ һонин бэлэржэ урда сагай номуудһаа эхилээд, мүнөөнэй эрдэмтэдэй шэнжэлэлнүүдые бүлта оруулһан байна. Жэшээнь, Артемида бурханай субаргые бүтээхын тула Бага Азиин хүн зон 120 жэл соо барилга хэһэн байна. Зүгөөр тэдэл зоной үри һадаһан болохо Геросграт түс сүмые галдажа үгы хэһэн байха юм. Энээнһээ гадна, Нил мүрэнэй адаттахи Александрия хото шадар айхабтар үндэр бахана мрамораар бодхоогдоһон байгаа. Баханын оройдохи мүнхэ зула жэлэй дүрбэн сагта бүхэдэггүй, далайда ябаһан зоной маяк болжо үгэдэг байгаа.

Иимэнүү эртэ урда сагай үшөөшье олон һонин һонин шэдитэ бүтээлнүүд тухай номууд М. Горькиин нэрэмжэтэ республиканска библиотекэдэ ерээ.

Н. НАМДАКОВА.

Георгий ДАШАБЫЛОВ

ҺОГТУУГАЙ ХОЁР ХӨӨРӨӨН

I

Хатуу зантай эсэгэмни
Хазаарла гэбэ эмнигые:
Шамһааш залуу ябахадаа,
Шадан ургалааб ардагые.
Адуун гээшын хажууда
Арайш ошожо үзөөгүй аад,
Аашалан байгаа эмнигһээ
Айхаш гээшэм аргагүй.
Дүрбэн хурса туруугаараа
Дүлэ гараса сабшана.
Хуа тооһо үрхирсэ
Хуухирна, хаахирна.
Үбгэ эсэгэнэрэй амалһан
Үльгэрэй хүлэг гээшэ гү?
Гал могой мэтээр
Гатирна, хотирно.
Хатуу зантай эсэгэмни
Хараалаа бараа хэбэртэй.
Найман гүрэмэл ташуурынь
Нарин гуяым орёогоо.
Оодон буха тэргэдэ
Оруулаад дошхон эмнигээ,
Ожоор дэрлэн һуулгаад,
Орхижорхёо намайгаа.
Ай, заилуул заяамни,
Аралтайхан тэргэмни
Айлайнь дундуур зуралзаад,
Аажам нугада гарашалай.
Тарган зэрлиг хүлэгни
Тангарна, тангарна.
Хоёр нюдыем дүүрэсэ
Хобол шорой хаялна.
Бурхам, абыш намайгаа!
Болдогтой газар эхилбэ.
Оодон буха тэргэмни
Огторгой туласа дэншэрбэ.
Гэнтэ мэдэн гэһэймни
Гэлин хара нюдэмни
Улхархай сооһоо мултараад,
Улаан хүхэ һудаһанда
Арай шамай торсолдоод,
Алиш шэхым шэрбэжэ,
Һиихэ мэтээр сэрбэжэ,
Һэнжэлжэн ябабал даа.
Хараан шэрээн ябатараа,
Хармаан һууляад үзэһэмни,
Талаан гэнтэ болоходоо,
Таба сагаан олдолой.
Һанаамгай байха хэсүү юм:
Һайхан зэд мүнгөөрөө
Һанжаад ябаа нюдэеэ
Һөөргэнь даражархёоб...
Зүүдэн энэмнай бэшэ,
Зүйтэй юумэн гэхэш.
Адуунай эмнигһээ бэшэ,
Архинн эмнигһээ нэгэтэ
Ганса нюдэтэй болоошом
Гайхалтайшье бэшэл ха.

II.

Аглаг зунай бүгшэмдэ
Агнахала гарахадаа,
Халуудахагүйн тула
Хонин дэгэл үмдөө һэм.
Дабаатын голдо ороходоо,
Даарадаһам ехээр хүрөөд,
Түлеэ залһа суглуулжа,
Түүдэг табяад дулаасааб.
Гэнтэ харан гэһэйм
Гэрэй шэнээн гэдэһэтэй
Гэнэн улаан гуран
Гэшэгэнээлжэ ябаба.
Ута хоёр дэлэнһээнь
Ураг сагаан һүн
Бурд бурд гарана,
Буртаг ногоо будана.
Шагаажа, шагаажа ерээд,
Шабхаа даран гэхэдэм,
Мэргэн һомом зуралзаад,
Гэдэһэн доогуурнь ялалзаад,
Саанань байһан саһые
Сагаалхиса сохижорхёо.
Хушын торгон оройе
Хухалаад арилшоо.
Халаг хухы табихадам,
Хантай хүбшын гурамни
Харан наашаа гэхэдээ,
Хүршым улаагшан байба бшуу.
Хүршэм мүнөөш сухалтай:
Хайран ганса үнеэень
Архиин һогтуугаар буудажа,
Алажархиһандам сухалтай.

Г. Н. РУМЯНЦЕВ

Буряадай АССР-эй наукын ба техникын ажал ябуулагша, СССР-эй Наукануудай академиин Сибирьтэхи отделениин Буряадай филиалай ниитын эрдэмэй институдай гадаадын Зүүн зүгэй таһагые даагша, түүхын эрдэмэй кандидат Георгий Никитич Румянцев наһа бараба. Буряад арадай эрдэм соёлой хүгжэлтэдэ бүхы наһаяа зорюулһан түүхэшэн, филолог, эрдэмтэн-востоковедые республикымнай үргэн олониитэ гээбэ. Бурятоведениин ямаршье һалбарида Г. Н. Румянцев өөрынгөө хубитые оруулһан, научна томо томо шэнжэлэлгэнүүдэй асуудалнуудые шиидхэлгэдэ тэрэнэй нэрэ үлэхэ ёһоороо үлэхэ байһаниинь элигэ.

Г. Н. Румянцев дундадахи зуун жэлнүүдэй ба эртэ урда үеын түүхые, Монгол арадай соёл культурын болон хэлэ бэшэгые шэнжэлэгшэ байһан юм. Тэрэ түлэг дундаа ажаллажа, ехэ юумэ бүтээжэ байһаар хүндэ үбшэндэ дайрагдажа наһа бараба.

Г. Н. Румянцев мэдээжэ эрдэмтэд В. Я. Владимирцов, Ф. И. Щербатский гэгшэдэй үнэн сэхэ һурагшань байһан. Интернациональна ёһо заншалта түрүү орой эрдэмые хүгжөөлгэдэ өөрынгөө хубитые оруулһан, суггаа ажаллажа байһан нүхэдтөө хододоо һайе һанажа, хамһалсахые оролдогшо һэн. Үнэн сэхэ, һайн һайхан сэдьхэлтэй эрдэмтэн Г. Н. Румянцев коллективэйнгээ дунда ехэ нэрэ хүндэтэй байһан. Тэрэнэй бэшэһэн зохёолнууд буряад эрдэмтэдэй саашанхи ажалдань үльгэр жэшээ болон нүлөөлхэ байха.

Үнэн сэхэ нүхэр тухай һанажа ябаһан һайхан дурамнай манай зүрхэндэ хэтэдээ мүнхэрэн үлэхэ.

Бүлэг нүхэдынь.

Манай газетын удаадахи номер декабриин 5-да гараха.

Редактор Ц. О. ОЧИРОВ.

Манай адрес, телефонууд:

АДРЕС ОБЪЕДИНЕННОЙ РЕДАКЦИИ: гор. Улан-Удэ, улица Ленина, 35. Телефоны: редактора — 23-67, зам. редактора—38-42, зам. редактора—35-84, секретариата — 27-37, отделов: сельскохозяйственный — 47-59, 35-14, промышленный —48-89, 33-61.

Улица ЛЕНИНА, 26. Телефоны отделов: партийной жизни —40-49, идеологический — 24-74, 60-21, советского строительства и быта — 34-93, рабселькоров и писем — 25-41, 38-30, информации—34-05 и перевод—24-74.

гор. Улан-Удэ, типография управления по печати при Совете Министров Бурятской АССР.

Н-02124. Зак. № 1154.